

Wyniki programu PISA – i co dalej?

Program PISA to jeden z najważniejszych programów badawczych na świecie. Badania populacji 15-latków pozwalające na porównywanie wyników działań edukacyjnych w czasie są prowadzone co 3 lata. Z uwagi na pandemię Covid-19 między ostatnimi edycjami odstęp był większy – 4-letni. Czas to dla oświaty na całym świecie był szczególny – z jednej strony nauczanie zdalne, które wpłynęło na efektywność nauczania i stan psychiki młodych ludzi na całym świecie, z drugiej zaś – w Polsce to okres zamykania gimnazjów, a tym samym zmian w filozofii i praktyce nauczania.

Bardzo cenne jest to, że badania sprawdzają nie poziom opanowania krajowych podstaw programowych, tylko porównywalnych, zdefiniowanych umiejętności w zakresie rozumienia czytanego tekstu, umiejętnościach matematycznych oraz rozumienia w naukach przyrodniczych¹. W 2022 r. m.in. w Polsce przeprowadzono dodatkowo pomiar dotyczący myślenia kreatywnego i umiejętności finansowych. Pewnie jakimś poplonem tego jest ustanowienie przez Senat RP roku 2024 Rokiem Edukacji Ekonomicznej. W badaniach w naszym kraju wzięło udział 6011 uczniów z 240 szkół.

Badanie PISA sprawdza, na ile uczniowie radzą sobie z kreatywnym, niestandardowym rozwiązaniem zadań stawianych przez ciągle zmieniającą się rzeczywistość. Dotyczy to wszystkich zakresów sprawdzanych umiejętności.

Myślenie matematyczne traktowane jest nie jako rozwiązywanie konkretnych, utrwalonych w codziennej praktyce szkolnej zadań – to umiejętność rozwiązywania problemów umieszczonych w realnym kontekście. I w dodatku powiązanych z kompetencjami XXI wieku.

W przypadku czytania ze zrozumieniem narzuconego tekstu celem jest sprawdzenie umiejętności odnajdywania informacji, rozumienia całości przekazu, analizy tekstu powiązanej z refleksją, jaką on uruchamia. A więc znowu – nie działanie dla samego działania, tylko dla osiągnięcia ostatecznego rezultatu, jakim jest ocena, namysł, wiązanie informacji i tworzenie z nich systemu uwewnętrznionej wiedzy. To bardzo szerokie badanie, wieloaspektowo sprawdzające przygotowanie do funkcjonowania we współczesnym świecie, oparte na bardzo różnych tekstach, niekoniecznie literackich.

W przypadku nauk przyrodniczych ważne jest nie tylko opanowanie podstawowych wiadomości z zakresu biologii, chemii, fizyki czy geografii, ale przede wszystkim rozumienie podstawowych zasad myślenia naukowego. Oznacza to np. stawianie pytań badawczych i hipotez, a następnie ich sprawdzanie za pomocą obserwacji i doświadczeń.² Podkreśla się tu nastawienie na krytycyzm i samodzielność myślenia, umiejętność wyciągania wniosków i analizę danych.

Co w tym wszystkim jest najistotniejsze? Człowiek żyjący w intensywnie zmieniającej się rzeczywistości, przygotowany do życia w nieprzewidywalnych czasach i okolicznościach musi przede wszystkim nauczyć się myśleć, kojarzyć fakty, wykorzystywać umiejętności różnego rodzaju do radzenia sobie w sytuacjach niewyuczonych. Na to trzeba w szkole czasu. Trzeba nowoczesnego podejścia do metodyki i chęci dialogu z wyzwaniami współczesności. Wyniki polskich uczniów w ostatnim badaniu były niższe niż w poprzednich edycjach. Czas na zmiany.

Tego całej polskiej oświacie życzę.

Iwona Kruszevska-Stoły

Wicedyrektor

Regionalnego Ośrodka Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach

1 K. Bulkowski, W. Dobosz-Leszczynska, J. Kaźmierczak: *Umiejętności polskich piętnastolatków. Najważniejsze wyniki badania OECD PISA 2022*. IBE, Warszawa 2023, s. 4. https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2023/12/PISA2022_najwazniejsze_wyniki_badiania.pdf [Dostęp: 22.02.2022 r.]

2 Tamże, s. 43.

O maturze z matematyki na poziomie podstawowym w formule 2023 słów kilka

— Aneta Zawada —

Koordynatorka egzaminu maturalnego z matematyki w Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie

» Matura w formule 2023 stała się faktem. W maju 2023 r. pierwsi absolwenci czteroletniego liceum ogólnokształcącego przystąpili do egzaminu maturalnego w nowej formule. Przygotowujący się do tego egzaminu mieli wiele wątpliwości. Obawiali się zmian w podstawie programowej, wpływu miesięcy nauki zdalnej, listy wymagań egzaminacyjnych, nowego układu zadań w arkuszu, a także nowych typów zadań.

Dobre wiadomości są takie, że:

- odsetek sukcesów na maturze z matematyki w 2023 r., po wszystkich sesjach, wyniósł 95,5% w przypadku formuły 2023, oraz 83,5% w przypadku formuły 2015,
- średnie wyniki to: 71% na poziomie podstawowym i 50% na poziomie rozszerzonym w formule 2023 oraz analogicznie 51% i 17% w formule 2015. Przypomnieć należy, że egzamin z

matematyki na poziomie podstawowym sprawdza, w jakim stopniu zdający spełnia wymagania określone w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla szkoły ponadpodstawowej, opublikowane w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia*¹.

Egzamin maturalny w formule 2023 r. zachowuje swoje dotychczasowe funkcje, tj.:

- określa poziom wykształcenia ogólnego absolwentów w zakresie przedmiotów, z których przystępowali do egzaminów,
- zastępuje egzamin wstępny do szkół wyższych,
- zachowuje próg zdania egzaminów w części obowiązkowej, oraz wprowadza dodatkowe:

- możliwość wykorzystania w postępowaniu rekrutacyjnym do szkół wyższych wyników egzaminu potwierdzającego kwalifikacje w zawodzie,
- obowiązek zdania egzaminu z jednego przedmiotu dodatkowego na poziomie rozszerzonym (próg zaliczenia 30% planowany od 2025 r.).

Przygotowania do nowego egzaminu wyglądały następująco:

- w marcu 2021 r. wprowadzono *Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 26 lutego 2021 r. w sprawie egzaminu maturalnego*², zawierające m.in. przepisy prawa regulujące część ustną oraz czas trwania egzaminu z każdego przedmiotu w części pisemnej,
- w kwietniu 2021 r. opublikowano informator o egzaminie maturalnym z każdego przedmiotu,
- od września 2021 r. rozpoczęto szkolenia dla egzaminatorów oraz kandydatów na egzaminatorów egzaminu

¹ Dz.U. 2018 r. poz. 467, z późn. zm.

² Dz.U. 2021 r. poz. 482.

maturalnego w formule 2023,

- w styczniu 2022 r. zamieszczono projekt wymagań egzaminacyjnych na lata 2023 oraz 2024,
- w marcu 2022 r. na stronach Centralnej Komisji Egzaminacyjnej zamieszczono arkusze pokazowe uwzględniające wymagania egzaminacyjne,
- we wrześniu 2022 r. przeprowadzono test diagnostyczny z przedmiotów obowiązkowych,
- w grudniu 2022 r. opublikowano testy diagnostyczne ze wszystkich przedmiotów dodatkowych, na wszystkich poziomach.

Egzamin maturalny w 2023 r. został przeprowadzony w **formule 2023** na podstawie **wymagań egzaminacyjnych** zapisanych w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 10 czerwca 2022 r. w sprawie wymagań egzaminacyjnych dla egzaminu maturalnego przeprowadzonego w roku szkolnym 2022/2023 i 2023/2024³*, oraz w **formule 2015** na podstawie **wymagań egzaminacyjnych** zapisanych w *Rozporządzeniu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 1 sierpnia 2022 r. w sprawie wymagań egzaminacyjnych dla egzaminu maturalnego przeprowadzonego w roku szkolnym 2022/2023 i 2023/2024⁴*.

Wymagania egzaminacyjne na poziomie podstawowym w formule 2023 zawierają ograniczony zakres wymagań ujętych w podstawie programowej, w związku z czym w arkuszu m.in.: zmniejszono liczbę zadań na dowodzenie do jednego, zrezygnowano z zadania, w którym występuje dowód geometryczny, usunięto wzory skróconego mnożenia dla potęg trzecich, ograniczono wymagania dotyczące wielomianów, całkowicie usunięto zagadnienia dotyczące brył obrotowych. Za rozwiązanie wszystkich zadań można uzyskać maksymalnie **46 punktów**, w tym: 29 punktów za zadania zamknięte oraz 17 punktów za zadania otwarte. W arku-

szu może być od 7 do 13 zadań otwartych. Czas trwania egzaminu wynosi 180 minut.

Wymagania egzaminacyjne na poziomie podstawowym w formule 2015 również obejmują ograniczony zakres wymagań zapisanych w podstawie programowej. W arkuszu także znajduje się tylko jedno zadanie na dowodzenie, nie ma zadania na dowód geometryczny, usunięto wzory skróconego mnożenia dla potęg trzecich, ograniczono wymagania dotyczące funkcji i graniastosłupów oraz całkowicie zredukowano wymagania dotyczące ostrosłupów, a także brył obrotowych. Za rozwiązanie wszystkich zadań można uzyskać maksymalnie **46 punktów**, w tym: 29 punktów za zadania zamknięte i 17 punktów za zadania otwarte. Zadań otwartych w arkuszu w formule 2015 jest siedem (sześć zadań 2-punktowych i jedno zadanie 5-punktowe). Czas trwania egzaminu wynosi 170 minut.

W arkuszu maturalnym z matematyki na poziomie podstawowym egzaminu w formule 2023 zadania zamknięte i otwarte mogą występować pojedynczo lub w wiązkach zadań.

Wiązka zadań to zestaw od dwóch do czterech zadań występujących we wspólnym kontekście tematycznym. Zadania w wiązce są zróżnicowane pod względem rodzaju oraz konstrukcji. Każde zadanie w wiązce można rozwiązać niezależnie od rozwiązania innych zadań w danej wiązce.

Zadania zamknięte badają przede wszystkim: znajomość i rozumienie podstawowych pojęć matematycznych, definicji i twierdzeń oraz umiejętność posługiwania się nimi w praktyce. Zdający wybiera odpowiedź lub odpowiedzi spośród podanych w zadaniu.

Zadania zamknięte dzielą się na zadania: wielokrotnego wyboru, typu prawda-falsz oraz na dobieranie. Za ich rozwiązanie można otrzymać jeden lub 2 punkty.

Zadania wyboru wielokrotnego w formule 2023 mogą zawierać jedną lub dwie poprawne odpowiedzi.

Przykłady zadań z arkusza maturalnego z 2023 r.

Przykład 1. Zadanie wielokrotnego wyboru z jedną poprawną odpowiedzią.

⇒ Zadanie 4. (0 – 1)

Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Liczba $\log_5 27 + \log_3 5$ jest równa

- A. 81 B. 9 C. 4 D. 2

Zdający może wybrać tylko jedną odpowiedź. Za wskazanie poprawnej odpowiedzi (werstraktor) otrzymuje jeden punkt. Za brak odpowiedzi lub wybranie błędnej odpowiedzi otrzymuje 0 punktów.

Przykład 2. Zadanie wielokrotnego wyboru z dwiema poprawnymi odpowiedziami

⇒ Zadanie 11. (0 – 2)

Dany jest prostokąt o bokach długości a i b , gdzie $a > b$. Obwód tego prostokąta jest równy 30. Jeden z boków prostokąta jest o 5 krótszy od drugiego.

Uzupełnij zdanie. Wybierz dwie właściwe odpowiedzi spośród oznaczonych literami A – F i wpisz te litery w wy kropkowanych miejscach.

Zależności między długościami boków tego prostokąta zapisano w układach równań oznaczonych literami: oraz

³ Dz.U. 2022 r. poz. 1246.

⁴ Dz.U. 2022 r. poz. 1698.

- A. $\begin{cases} 2ab=30 \\ a-b=5 \end{cases}$
 B. $\begin{cases} 2a+b=30 \\ a=5b \end{cases}$
 C. $\begin{cases} 2(a+b)=30 \\ b=a-5 \end{cases}$
 D. $\begin{cases} 2a+2b=30 \\ b=5a \end{cases}$
 E. $\begin{cases} 2a+2b=30 \\ a-b=5 \end{cases}$
 F. $\begin{cases} a+b=30 \\ a=b+5 \end{cases}$

Zdający wybiera dwie spośród odpowiedzi A – F. Za wskazanie dwóch poprawnych odpowiedzi otrzymuje 2 punkty, za wybranie tylko jednej poprawnej odpowiedzi otrzymuje 1 punkt. Za zapisanie dwóch błędnych odpowiedzi lub nieuzupełnienie wskazanych miejsc otrzymuje 0 punktów.

Zadania na dobieranie. Zdający dobiera / przyporządkowuje / zestawia odpowiedź (spośród podanych) do określonych sytuacji / obiektów / elementów, albo wybiera jedną odpowiedź spośród A – C oraz wybiera jedno uzasadnienie spośród odpowiedzi 1 – 3.

Przykład 3. Zadanie na dobieranie

➔ **Zadanie 23. (0 – 1)**

W kartezjańskim układzie współrzędnych (x, y) dane są proste k oraz l o równaniach

$$k: y = \frac{2}{3}x$$

$$l: y = -\frac{3}{2}x + 13$$

Dokończ zdanie. Wybierz odpowiedź A albo B oraz odpowiedź 1., 2. albo 3.

Proste k oraz l

A.	są prostopadłe	i przecinają się w punkcie P o współrzędnych	1.	$(-6, -4)$
B.	nie są prostopadłe		2.	$(6, 4)$
			3.	$(-6, 4)$

W **zadaniach typu prawda – fałsz**, zdający rozstrzyga, czy przedstawione w nim zdania lub dokończenia zdań są prawdziwe lub fałszywe. Za prawidłowe rozwiązanie, czyli poprawną ocenę obu zdań, zdający może otrzymać jeden punkt.

Przykład 4. Zadanie typu prawda – fałsz w wiązce

➔ **Zadanie 31.**

Właściciel pewnej apteki przeanalizował dane dotyczące liczby obsługiwanych klientów z 30 kolejnych dni. Przyjmij-

my, że liczbę L obsługiwanych klientów n -tego dnia opisuje funkcja

$$L(n) = -n^2 + 22n + 279$$

gdzie n jest liczbą naturalną spełniającą warunki $n \geq 1$ i $n \leq 30$.

➔ **Zadanie 31.1. (0 – 1)**

Oceń prawdziwość poniższych stwierdzeń. Wybierz P, jeśli stwierdzenie jest prawdziwe, albo F – jeśli jest fałszywe.

Łączna liczba klientów obsługiwanych w czasie wszystkich analizowanych dni jest równa $L(30)$.	P	F
W trzecim dniu analizowanego okresu obsłużono 336 klientów.	P	F

Istnieje kilka strategii rozwiązywania **zadań zamkniętych**. Są to: strategia otwierania, sprawdzania warunków, eliminacji i preferencji oraz łączenie strategii.

- **Strategia otwierania** – zdający rozwiązuje zadanie jako otwarte, a otrzymany wynik odszukuje wśród zaproponowanych odpowiedzi.
- **Strategia sprawdzania warunków** – zdający sprawdza warunki zadania dla kolejnych zaproponowanych odpowiedzi.
- **Strategia eliminacji i preferencji** – zdający kolejno odrzuca te odpowiedzi, które nie spełniają warunków zadania, począwszy od odpowiedzi najbardziej odbiegających od warunków zadania, kończąc na tych najbardziej zbliżonych.

W **zadaniach otwartych** na egzaminie maturalnym zdający samodzielnie formułuje odpowiedź. Zadania tego typu to zadania z luką, zadania krótkiej odpowiedzi (za 1, 2 lub 3 punkty) oraz zadania rozszerzonej odpowiedzi (za 4 punkty).

Nowością na egzaminie w formule 2023 są **zadania z kontekstem realistycznym, praktycznym**. Zadania te wymagają od zdającego dobierania i tworzenia modelu matematycznego, czyli realizacji wymagania ogólnego III. 2.

Zadanie z luką otwartą to zadanie, które wymaga uzupełnienia albo zapisania odpowiedzi jednym lub kilkoma wyrazami, symbolami lub wyrażeniami matematycznymi, określającymi własności obiektów matematycznych, w tym wykonania lub uzupełnienia wykresu, zależności, diagramu, tabeli (lub dokończenia zdań).

Zadanie krótkiej odpowiedzi to zadanie wymagające prostego obliczenia lub bezpośredniego zapisania rozwiązania, albo zapisania przeprowadzonego rozumowania lub obliczenia (zwykle w dwóch lub trzech etapach).

Zadanie rozszerzonej odpowiedzi to zadanie wymagające utworzenia strategii rozwiązania problemu matematycznego i przedstawienia jej realizacji.

Jak skutecznie przygotować uczniów do egzaminu maturalnego z matematyki w 2024 r. na poziomie podstawowym, czyli kilka rad dla nauczycieli i maturzystów

Przygotowując uczniów do egzaminu maturalnego w 2024 r. warto zapoznać ich z arkuszami pokazowym oraz innymi informacjami, które znajdują się na stronach internetowych Centralnej Komisji Egzaminacyjnej oraz Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie. Strony www.cke.gov.pl oraz www.oke.jaworzno.pl stanowią bogate źródło wiedzy. Znajdują się tam:

- informatory o egzaminie maturalnym zawierające przykładowe zadania wraz z rozwiązaniami,
- aneksy do informatorów zawierające wymagania egzaminacyjne obowiązujące w roku szkolnym 2023/2024 oraz informacje o treściach, które **nie obowiązują** na egzaminie w 2024 r.,
- arkusze diagnostyczne z września 2022 r. i grudnia 2023 r. (z języka polskiego, matematyki i języków obcych nowożytnych na poziomie podstawowym),
- *Wybrane wzory matematyczne*, nazywane przez uczniów *legálną ściągą*.

Pracując z uczniami, warto korzystać z ogólnie dostępnych, wzorcowych materiałów, czyli arkuszy maturalnych z różnych lat, zawierających zasady oceniania rozwiązań zadań.

Przed egzaminem przydatne dla uczniów będą poniższe wskazówki:

- Nie wychodź przed zakończeniem egzaminu!
- Pamiętaj, że nie musisz rozwiązywać zadań kolejno!
- Korzystaj z zestawu *Wybranych wzorów matematycznych na egzamin maturalny z matematyki!*

Trzeba przypomnieć uczniom, że **brak przeniesienia odpowiedzi** na kartę przez zdającego skutkować będzie **brakiem punktów za zadania zamknięte**, gdyż ta część egzaminu jest sprawdzana elektronicznie, bez udziału egzaminatora.

Powtarzając materiał przed egzaminem, warto zwrócić szczególną uwagę na zadania na dowodzenie, wymagające od zdającego przeprowadzenia dowodu matematycznego, rozwiązywanie równań wielomianowych metodą grupowania wyrazów oraz na nowy typ zadań, czyli wiązki. Podczas ich analizy istotne są też *Zasady oceniania rozwiązań zadań*. Poniżej przykład.

Przykład 5. Zadanie na dowodzenie

⇒ Zadanie 3. (0 – 2)

Wykaż, że dla każdej liczby naturalnej $n \geq 1$ liczba $(2n + 1)^2 - 1$ jest podzielna przez 8.

Zasady oceniania

2 punkty

- przekształcenie wyrażenia $(2n + 1)^2 - 1$ do postaci iloczynu

$4n(n + 1)$ **oraz** stwierdzenie, że iloczyn $n(n + 1)$ jest liczbą parzystą **lub** przekształcenie wyrażenia $(2n + 1)^2 - 1$ do postaci $4(n^2 + n)$ i uzasadnienie, że suma $n^2 + n$ jest liczbą parzystą
ALBO

- przekształcenie wyrażenia $(2n + 1)^2 - 1$ do postaci $2n(2n + 2)$ **oraz** stwierdzenie, że wśród dwóch kolejnych liczb parzystych jedna z nich jest liczbą podzielną przez 4,
ALBO
- rozpatrzenie przypadku, gdy $n = 2l$ (gdzie $l \in \mathbb{N}$), tj. przekształcenie wyrażenia $(2n + 1)^2 - 1$ do postaci $8l(2l + 1)$ i zapisanie, że iloczyn $l(2l + 1)$ jest liczbą naturalną/całkowitą **oraz** rozpatrzenie przypadku, gdy $n = 2l + 1$ (gdzie $l \in \mathbb{N}$), tj. przekształcenie wyrażenia $(2n + 1)^2 - 1$ do postaci $8(2l^2 + 3l + 1)$ i zapisanie, że suma $2l^2 + 3l + 1$ jest liczbą naturalną (całkowitą).

1 punkt

- przekształcenie wyrażenia $(2n+1)^2-1$ do postaci $4n(n+1)$ lub $4(n^2+n)$, lub $2n(2n+2)$
ALBO
- przekształcenie wyrażenia $(2n+1)^2-1$ do postaci $4n^2+4n$ i stwierdzenie, że ta suma jest liczbą podzielną przez 4,
ALBO
- rozpatrzenie przypadku, gdy $n=2l$ (gdzie $l \in \mathbb{N}$), tj. przekształcenie wyrażenia $(2n+1)^2-1$ do postaci $8l(2l+1)$ i zapisanie, że iloczyn $l(2l+1)$ jest liczbą naturalną/całkowitą,
ALBO
- rozpatrzenie przypadku, gdy $n=2l+1$ (gdzie $l \in \mathbb{N}$), tj. przekształcenie wyrażenia $(2n+1)^2-1$ do postaci $8(2l^2+3l+1)$ i zapisanie, że suma $2l^2+3l+1$ jest liczbą naturalną/całkowitą.

0 punktów – rozwiązanie, w którym zastosowano niepoprawną metodę, albo brak rozwiązania.

Uwagi:

1. Jeżeli zdający sprawdza prawdziwość tezy tylko dla wybranych wartości n , to otrzymuje **0 punktów** za całe rozwiązanie.
2. Jeżeli zdający przyjmuje np. $n=8k+r$, gdzie $k \in \mathbb{N}$ i r jest resztą z dzielenia liczby n przez 8, i przeprowadzi poprawne rozumowanie dla co najmniej połowy przypadków, ale nie przeprowadzi pełnego rozumowania dla wszystkich przypadków, to otrzymuje **1 punkt** za całe rozwiązanie.
3. Jeżeli zdający rozpatruje przypadki $n=2l$ oraz $n=2l+1$ (gdzie $l \in \mathbb{N}$) i przekształca wyrażenie $(2n+1)^2-1$ do postaci, odpowiednio, $8l(2l+1)$ oraz $2l^2+3l+1$, ale nie zapisze, że $8l(2l+1)$ oraz $2l^2+3l+1$ są liczbami naturalnymi/całkowitymi, to otrzymuje **1 punkt** za całe rozwiązanie.

Przykładowe pełne rozwiązania

⇒ Sposób I

Korzystając z wzoru skróconego mnożenia, zapisujemy

liczbę $(2n+1)^2-1$ w postaci $(2n+1)^2-1=4n^2+4n+1-1=4n(n+1)$.

Ponieważ liczby n oraz $n+1$ są kolejnymi liczbami naturalnymi, to jedna z nich jest liczbą parzystą, zatem iloczyn $n(n+1)$ jest liczbą parzystą, więc iloczyn $4n(n+1)$ jest podzielny przez 8. To należało wykazać.

⇒ Sposób III

Korzystając z wzoru skróconego mnożenia, zapisujemy liczbę $(2n+1)^2-1$ w postaci

$$(2n+1)^2-1=[(2n+1)-1] \cdot [(2n+1)+1]=2n \cdot (2n+2)$$

Ponieważ liczby $2n$ oraz $2n+2$ są kolejnymi liczbami parzystymi, to jedna z nich jest liczbą podzielną przez 4. Zatem iloczyn $2n(2n+2)$ jest liczbą podzielną przez $2 \cdot 4$, czyli przez 8. To należało wykazać.

Przykład 6. Rozwiązywanie równań wielomianowych

⇒ Zadanie 9. (0 – 3)

Rozwiąż równanie

$$3x^3 - 2x^2 - 12x + 8 = 0$$

Zapisz obliczenia.

Zasady oceniania

3 punkty

- poprawna metoda rozwiązywania równania i obliczenie wszystkich rozwiązań równania: $(-2), \frac{2}{3}, 2$
ALBO
- wyznaczenie wszystkich rozwiązań równania: $(-2), \frac{2}{3}, 2$ **oraz** stwierdzenie, że są to jedyne rozwiązania równania.

2 punkty

- przekształcenie lewej strony równania do postaci iloczynu wielomianów stopnia co najwyżej drugiego **oraz** rozwiązanie jednego z równań wynikającego z tego rozkładu, np. $(3x-2)(x^2-4)=0$ i $x=\frac{2}{3}$
ALBO
 $(3x-2)(x^2-4)=0$ i $x=-2$ oraz $x=2$
ALBO
- obliczenie jednego z pierwiastków wielomianu W **oraz** poprawne podzielenie wielomianu W przez odpowiedni dwumian, np.
 $x=2$ i $(3x^3-2x^2-12x+8):(x-2)=3x^2+4x-4$,
ALBO
- rozłożenie wielomianu $W(x)=3x^3-2x^2-12x+8$ na czynniki liniowe,
ALBO
- przekształcenie równania $3x^3-2x^2-12x+8=0$ do postaci alternatywy równań i rozwiązanie jednego z nich, np. $3x-2=0$ lub $x^2-4=0$, $x=2$, **oraz** $x=-2$.

1 punkt

- przekształcenie lewej strony równania do postaci iloczynu wielomianów stopnia co najwyżej drugiego, np.

$$(3x-2)(x^2-4)=0$$

ALBO

- zapisanie jednego z rozwiązań równania $3x^3-2x^2-12x+8=0$ (jeśli to rozwiązanie nie zostało otrzymane w wyniku zastosowania błędnej metody),
ALBO
- przekształcenie równania $3x^3-2x^2-12x+8=0$ do postaci alternatywy równań, np. $3x-2=0$ lub $x^2-4=0$.

0 punktów – rozwiązanie, w którym zastosowano niepoprawną metodę, albo brak rozwiązania.

Uwagi:

1. Jeżeli zdający uzyska trzy poprawne pierwiastki wielomianu, lecz traktuje równanie jako nierówność (podaje zbiór rozwiązań w postaci przedziału/ sumy przedziałów), to otrzymuje **2 punkty** za całe rozwiązanie.
2. Jeżeli zdający przy przekształcaniu lewej strony równania do postaci iloczynu zapisuje czynnik $(3x-2)$ z wykładnikiem 2, to może otrzymać co najwyżej **2 punkty** za całe rozwiązanie.

Przykładowe pełne rozwiązania

⇒ Sposób I

Przekształcamy równanie równoważnie i stosujemy metodę grupowania wyrazów:

$$3x^3 - 2x^2 - 12x + 8 = 0$$

$$x^2(3x-2) - 4(3x-2) = 0$$

$$(3x-2)(x^2-4) = 0$$

$$(3x-2)(x-2)(x+2) = 0$$

$$3x-2=0 \text{ lub } x-2=0 \text{ lub } x+2=0$$

$$x=\frac{2}{3} \text{ lub } x=2 \text{ lub } x=-2$$

Rozwiązaniami równania są liczby: $(-2), \frac{2}{3}, 2$.

⇒ Sposób III

Obliczamy $W(2)=0$ i stwierdzamy, że liczba 2 jest pierwiastkiem wielomianu $W(x)=3x^3-2x^2-12x+8$

Zatem wielomian W jest podzielny przez dwumian $x-2$. Dzielimy wielomian W przez dwumian $x-2$ i otrzymujemy

$$(3x^3 - 2x^2 - 12x + 8) : (x - 2) = 3x^2 + 4x - 4$$

Zatem $W(x) = (x-2)(3x^2+4x-4)$.

Obliczamy pierwiastki trójmianu $3x^2+4x-4$:

$$\Delta=4^2-4 \cdot 3 \cdot (-4)=64$$

$$x=\frac{-4-8}{2 \cdot 3}=-2 \text{ oraz } x=\frac{-4+8}{2 \cdot 3}=\frac{2}{3}$$

Rozwiązaniami równania są liczby: $(-2), \frac{2}{3}, 2$.

⇒ Sposób IV

Obliczamy $W(2)=0$ i stwierdzamy, że liczba 2 jest pierwiastkiem wielomianu $W(x)=3x^3-2x^2-12x+8$.

Obliczamy $W(-2)=0$ i stwierdzamy, że liczba (-2) jest pierwiastkiem wielomianu $W(x)=3x^3-2x^2-12x+8$.

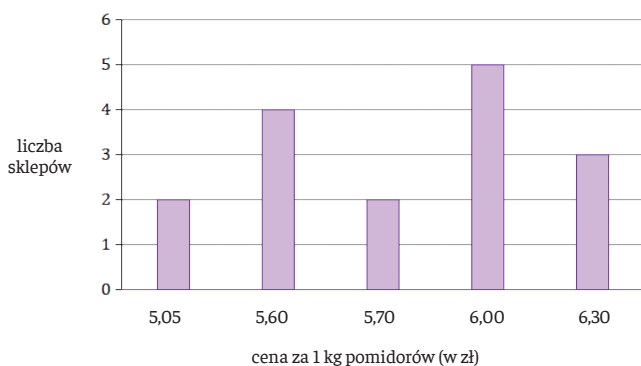
Obliczamy $W\left(\frac{2}{3}\right)=0$ i stwierdzamy, że liczba $\frac{2}{3}$ jest pierwiastkiem wielomianu $W(x)=3x^3-2x^2-12x+8$.

Ponieważ W jest wielomianem stopnia trzeciego, więc ma co najwyżej trzy pierwiastki rzeczywiste. Oznacza to, że jedyne rozwiązania równania $3x^3-2x^2-12x+8=0$ są liczby: $(-2), \frac{2}{3}, 2$.

Przykład 7. Wiązka

⇒ Zadanie 29. (0 – 2)

Na diagramie poniżej przedstawiono ceny pomidorów w szesnastu wybranych sklepach.

Uzupełnij tabelę. Wpisz w każdą pustą komórkę tabeli właściwą odpowiedź, wybraną spośród oznaczonych literami A – E.

29.1.	Mediana ceny kilograma pomidorów w tych wybranych sklepach jest równa	
29.2.	Średnia cena kilograma pomidorów w tych wybranych sklepach jest równa	

A. 5,80 zł B. 5,73 zł C. 5,85 zł D. 6,00 zł E. 5,70 zł

Zasady oceniania

2 punkty – wybranie dwóch poprawnych odpowiedzi.

1 punkt – wybranie jednej poprawnej odpowiedzi.

0 punktów – odpowiedź niepoprawna albo brak odpowiedzi.

Rozwiązanie

Wersja A

29.1. C

29.2. A

Wersja B

29.1. B

29.2. E

WARTO PAMIĘTAĆ!

Matematyka jest nauką, która stanowi istotne wsparcie dla innych dziedzin, zwłaszcza dla nauk przyrodniczych i informatycznych. Nauczanie matematyki w szkole opiera się na czterech fundamentach: nauce rozumowania matematycznego, analizie i interpretacji informacji, kształceniu sprawności rachunkowej oraz przekazywaniu wiedzy o własnościach obiektów matematycznych.

Zbiór zadań z matematyki. Egzamin maturalny. Materiał dodatkowy. Poziomy podstawowy. CKE Warszawa 2022, s. 4.

RODN „WOM” W KATOWICACH ZAPRASZA!

PROGRAM KOMPLEKSOWEGO WSPOMAGANIA SZKÓŁ

Przez wspomaganie należy rozumieć działania organu sprawującego nadzór pedagogiczny lub dyrektora szkoły lub placówki mające na celu inspirowanie i intensyfikowanie w szkole lub placówce procesów służących poprawie i doskonaleniu ich pracy, ukierunkowane na rozwój uczniów i wychowanków.

Struktura programu:

- Zgłoszenie się szkoły do programu.
- Podpisanie porozumienia pomiędzy dyrektorem szkoły i dyrektorem RODN „WOM” w Katowicach.
- Diagnostyka wstępna – analiza czynników kontekstowych szkoły i określenie obszarów do rozwoju.
- Opracowanie ogólnych założeń programu działań (RPW – Roczny Plan Wspomagania), dostosowanych do potrzeb szkoły.
- Pomoc ośrodka w realizacji procesu kompleksowego wsparcia poprzez koordynację szkoleń, konsultacji i spotkań z ekspertami. Monitorowanie procesu.

- Podsumowanie, wspólnie z nauczycielami, programu wsparcia poprzez określenie stopnia realizacji założonych celów.

Przykłady obszarów wymagających wsparcia:

- agresja w szkole,
- konflikty w obrębie rady pedagogicznej,
- współpraca z rodzicami i otoczeniem,
- wdrażanie kompetencji kluczowych,
- niższe od oczekiwanych wyniki na egzaminach zewnętrznych,
- niedostosowanie metod pracy nauczycieli do potrzeb szkoły.

Korzyści dla szkoły: wymierne efekty pracy, całościowe spojrzenie ekspertów na szkołę, wsparcie wysokiej klasy specjalistów.

Zgłoszenia: Dział Szkoleń: kursy@womkat.edu.pl; szkolenia@womkat.edu.pl

Zapraszamy do współpracy!

O wartościach edukacji klasycznej

— Piotr Nosal —

Polonista, wieloletni doradca metodyczny języka polskiego. Organizator Rejonowego Konkursu Mitologicznego dla gimnazjów i szkół podstawowych oraz współorganizator Wojewódzkiego Konkursu Antyczny-Łacińskiego dla licealistów

Największą mądrością jest czas, wszystko ujawni.

Tales z Miletu

» Podstawowe kierunki realizacji polityki oświatowej państwa na ubiegły i wciąż trwający rok szkolny 2023/2024 objęły między innymi działania i ich kontynuację na rzecz szerszego udostępnienia kanonu i założeń edukacji klasycznej oraz sięgania do dziedzictwa cywilizacyjnego Europy, w tym plan powrotu do szkół języka łacińskiego.

Zadania te, choć w pełnej formie niemożliwe do realizacji chociażby z powodu braku podręczników, nauczycieli języka łacińskiego czy też braku wskazania konkretnych możliwości przedmiotowych, programowych, czasowych, są jednak z samego założenia słuszne i powinny dać nam do myślenia, jak mimo wszystko propagować i praktykować nauczanie szeroko pojętej kultury antycznej.

Nadzieję dla nauczycieli przekonywanych do tych zagadnień może być planowana reforma szkolnictwa, a zwłaszcza tzw. odchudzanie podstaw programowych. W założeniu ma ono

objąć ograniczenie pewnych treści w ramach obecnych postaw programowych. Pozwoli to nauczycielom na większą autonomię – wybór treści, możliwość ich rozszerzania, zróżnicowanie metodyki pracy.

Może się zatem pojawić czas i miejsce na elementy edukacji klasycznej, na przekazanie uczniom tej wiedzy, która stanowi bazę dla dalszej edukacji, tworzy kanon myślenia o świecie, o sztuce, literaturze, filozofii i innych aspektach naszego poznawania.

Na razie sprawa ta pozostaje właściwie w dyspozycji każdego nauczyciela. Zależy od jego indywidualnej wiedzy, podejścia do spuścizny antycznej, własnych zainteresowań. Oczywiście optymalne rozwiązanie to wprowadzenie do programów nowych treści szeroko obejmujących edukację klasyczną.

Możemy jednak już teraz zacząć pracę nad rzeczywistym propagowaniem dziedzictwa cywilizacji europejskiej i zgodnie z otwierającą ten frag-

ment myślą mędrca czekać, co przyniesie czas. Ale też włączyć się w kształtowanie przyszłości.

Dobrze rozpoczęte, jest w połowie gotowe.

Arystoteles

Obecnie elementy edukacji antycznej pojawiają się w nauczaniu jako *cząstki rozproszone*. Nie jest to złe na poziomie szkoły podstawowej, ale w szkołach średnich taka sytuacja może wprowadzić chaos – pojawia się powtarzanie treści (choćby na lekcjach języka polskiego, historii i religii), uczeń może być zdezorientowany, nie mieć ciągłości wiedzy.

Według mojego polonistycznego doświadczenia bardzo ważną sprawą jest położenie nacisku na edukację związaną ze starożytnością w pierwszej klasie szkoły średniej. Warto do swoich lekcji włączyć obszerniejsze fragmenty mitów greckich i rzymskich (a może całość *Mitologii* Jana Parandowskiego jako

lekturę?), liczniejsze fragmenty Biblii, wywodzące się ze starożytności i obecne we współczesnej polszczyźnie zwroty frazeologiczne. Będzie to też zgodne z podstawą programową, nasze lekcje świetnie wpiszą się zarówno w kształcenie literackie i kulturowe, jak też językowe czy samokształcenie, rozwijanie zainteresowań humanistycznych.

Poświęcivszy więcej czasu na początku edukacji, czyli zgodnie z cytatem z Arystotelesa *dobrze rozpoczynając*, możemy mieć nadzieję, że późniejszy kontakt uczniów z tekstami kultury zawierającymi odniesienia, aluzje literackie, będzie zdecydowanie łatwiejszy, pełniejszy. Jak bowiem bez tej bazy czytać chociażby Miłosa i Herberta?

W myśleniu wszyscy uczestniczą.
Heraklit

Zgodnie z tą maksymą omawiane tu treści pojawiają się w wielu przedmiotach szkolnych. Powinny być ze sobą skorelowane, połączone w ramach tzw. ścieżek międzyprzedmiotowych. W praktyce tak się raczej nie dzieje – o czym pisałem wcześniej.

Optymalnym wyjściem byłoby, moim zdaniem, wprowadzenie w klasie pierwszej szkoły średniej nowego przedmiotu. Można by a go nazwać *Wstępne wiadomości na temat antyku* i potraktować jako propedeutykę tej wiedzy. Powinien obejmować:

- Biblię,
- mity,
- wybrane teksty literatury starożytnej,
- elementy filozofii,
- historię starożytną,
- kulturę, naukę,
- sztukę – architekturę, rzeźbę,
- *pamiętki językowe* (frazologizmy, zwroty łacińskie, imiona, nazwy),
- nauki ścisłe – nazewnictwo (matematyka, astronomia itd.).

Taki przedmiot *odciążyłby* inne – chociażby język polski, historię, sztukę,

wiedzę o społeczeństwie czy religię. Dałby też uczniom naprawdę solidną podstawę wiedzy.

Ale zanim pojawią się takie możliwości, proponuję skorzystać z tych już istniejących, wzbogacić swój nauczycielski warsztat pracy o poniższe elementy.

Najmądrzejszy jest ten, który wie, czego nie wie.
Sokrates

Ta myśl może być przewodnikiem podczas wykorzystywania w dydaktyce słowniczka *Po nitce do kłębka, czyli słowne pamiętki starożytnej kultury śródziemnomorskiej*¹. Jest to przygotowany na potrzeby szkolne zbiór ważniejszych zwrotów i pojęć wywodzących się z Biblii, mitologii greckiej i rzymskiej oraz historii starożytnej.

Ważniejszych, zatem częściowo znanych uczniom. Stosowane przeze mnie ćwiczenia pisemne z wykorzystaniem wskazanej powyżej publikacji obejmowały: wyszukiwanie takich właśnie znanych wcześniej zwrotów, znajdowanie tych, których znaczenia uczniowie nie znali, wybór kilku zwrotów do zapisania – wraz z ich znaczeniem i pochodzeniem.

Zadaniem, które dawało uczniom wiele satysfakcji było tworzenie spójnego tekstu z kilkoma zwrotami na określony temat. Można je realizować także w ramach pracy w grupach.

Pracując w ten sposób, poszerzamy świadomość językową uczniów, ale też sięgając po etymologię, stale poszerzamy ich wiedzę. Ćwiczymy także umiejętność tworzenia tekstów. Poza tym możemy *uczyć, bawiąc*, czego dowodem niech będzie fragment wypowiedzi stworzonej przez grupę nauczycieli w ramach prowadzonych przeze mnie warsztatów. Uczestnicy wykonywali właśnie wyżej wymienione polecenia.

Dzień z życia ucznia

Z trudem wyrwałem się z objęć Morfeusza i pierwszy raz od wielu tygodni zobaczyłem jutrzenkę. W dobrym nastroju podążyłem do łaźienki i w lustrze spostrzegłem młodzieńca pięknego jak Adonis. Radosny poranek zakłóciły uwagi rodzinnej Hestii na temat pokoju przypominającego stajnię Augiasza. Wiedziałem, że moje wysiłki okażą się syzyfową pracą.

Zachowując stoicki spokój, spakowałem się do szkoły i wyszedłem z domu. Kiedy na pierwszej lekcji okazało się, że w zastępstwie pani od polskiego przyszedł matematyk, wiedziałem, że otwarta została puszcza Pandory. Matematyka to moja pięta Achillesa. Przejście przez skomplikowane wzory matematyczne przypomina mi kluczenie po labiryncie i nawet nieć Ariadny nie pomoże.

Zawsze patrzono na mitologię jak na jeden z najpiękniejszych tworów wyobraźni greckiej i była ona zbiorem nieśmiertelnych tematów, motywów, symbolów, bez których i dziś sztuka nie umie się obejść i wciąż do nich wraca.

Jan Parandowski

Tak, wracamy do tematyki biblijnej, mitologicznej, do kolebki naszej kultury. Jest także obecna w naszym języku, chcemy tę wiedzę rozwijać. Świetnie służą temu także formy konkursowe, liczba pytań z tego zakresu chociażby w popularnych teleturniejach (*Jeden z dziesięciu, Vabank*) również świadczy o stałej aktualności tematu.

Bardzo atrakcyjną formą sprawdzania przez młodzież swej wiedzy i kompetencji był organizowany przez niegdysiejszego doradcę metodycznego języka łacińskiego Piotra Wietrzykowskiego oraz autora tego artykułu Wojewódzki Konkurs Łacińsko-Antyczny.

¹ Publikacja autorstwa Piotra Nosala i Piotra Wietrzykowskiego jest do pobrania ze strony www.womkat.edu.pl https://www.womkat.edu.pl/pl/Publikacje/Publikacje_w_wersji_elektronicznej

Stanowił alternatywę dla bardzo *gramatycznej* (zapewne zbyt hermetycznej, by przyciągać szerszą grupę uczestników) olimpiady łacińskiej, obejmował wiadomości wychodzące poza zakres samego języka. Przez kilkanaście lat cieszył się dużą popularnością w całym województwie śląskim i grał istotną rolę w upowszechnianiu tak łaciny, jak i kultury starożytnej.

Równolegle samodzielnie, później z pomocą nauczycieli z mojej szkoły i z mojego rejonu pracy doradcy metodycznego języka polskiego, organizowałem przez 20 lat Konkurs Mitologiczny. Brali w nim udział uczniowie starszych klas szkół podstawowych i młodszych klas licealnych, później gimnazjaliści. Obejmował etapy eliminacji szkolnych i finał, w którym corocznie brało udział około 50 – 60 uczniów. Jurorami byli poloniści, ale też historycy, bibliotekarze, katecheci ze wszystkich szkół.

Namawiam do praktykowania form konkursowych. Na etapie sprawdzania wiedzy lub znajomości lektury wystarczą proste pytania wymagające krótkich odpowiedzi. Znajomość frazeologizmów i pojęć najlepiej sprawdzać, prosząc o wyjaśnienie znaczenia współczesnego (realnego) i pochodzenia (etymologii) wybranych zwrotów. Na kolejnych etapach możemy poprosić o kojarzenie postaci na przykład z ich atrybutami, symboliką. Wreszcie w części opisowej poprosimy o szersze przedstawienie osób albo wydarzeń.

Jestem też przekonany, że konkursy takie dadzą i uczącym, i uczniom dużą satysfakcję. Konkurs Mitologiczny przetrwał tyle lat z jednego powodu – zawsze było wielu chętnych do uczestnictwa i do zaprezentowanie zaskakująco wysokiego poziomu wiedzy.

Disce puer latine, ego faciam te mościpanem – Ucz się, chłopcze, łaciny, a ja zrobię cię mościpanem.

Stefan Batory

Tak miały brzmieć słowa wypowiedziane przez króla do pewnego ucznia w Zamościu. Batory nie znał polskiego, łacina była dla niego językiem urzędowym, powszechnie obowiązującym w sferach rządowych i naukowych, odpowiednikiem języka angielskiego w dzisiejszych czasach. Kierując się królewskim przesłaniem sprzed wieków, chcę zwrócić również uwagę na rangę znajomości chociażby podstaw łaciny w naszych czasach. Może nie jest już tak nobilitująca, ale świadczy o naszym odpowiednim wykształceniu, kompetencjach językowych.

Na stronie internetowej RODN „WOM” w Katowicach² przygotowany na potrzeby szkolne materiał *Zwroty łacińskie*. Zawiera on wciąż obecne w polszczyźnie, powszechnie używane, przydatne na co dzień powiedzenia, przysłowia, słowa.

Skierowany jest przede wszystkim do młodzieży licealnej. Proponuję przy pracy z tym kompendium stosować metodykę podobną, jak w przypadku omówionego już słowniczka. Strzeżmy się sposobu *ignotum per ignotum* – to, co może początkowo wydawać się trudne, niezrozumiałe, okazuje się zwykle być już częściowo znane, skłaniające zatem

do dalszej nauki, przydatne w życiu, choć niby pochodzące z martwego języka.

Niemal cała Europa jest już obecnie jednością. Jednoczą przede wszystkim wartości prawdziwe i wspólne – a należy do nich z pewnością kultura śródziemnomorska. Rozwijajmy zatem świadomość naszych korzeni, dziedzictwa kulturowego, tej kolebki i niematerialnej schedy, abyśmy naprawdę czuli przynależność do kultury i wspólnoty Europy.

Pamiętajmy też o mądrości starożytnych, która przetrwała wieki. Mam nadzieję, że niniejszy artykuł, będący następstwem i uzupełnieniem wykładu wygłoszonego przeze mnie w ramach VII Konfrontacji Humanistycznych³, stanie się dla Państwa inspiracją do pracy własnej i nauczania.

Miarą mowy nie jest ten, który mówi, lecz ten, który słucha.

Platon

Kto mówi, sieje, kto słucha, zbiera.

Pitagoras

² Tamże.

³ VII Konfrontacje Humanistyczne odbyły się w listopadzie 2023 r. w RODN „WOM” w Katowicach.

Ojciec i syn – literackie i życiowe konfrontacje.

O Antygonie i nie tylko

— dr Ilona Kulisz, Renata Soczówka, Beata Szołtysek —

Dr Ilona Kulisz – nauczycielka języka polskiego w V Liceum Ogólnokształcącym z Oddziałami Dwujęzycznymi im. A. Struga w Gliwicach;

Renata Soczówka – nauczycielka języka polskiego w Zespole Szkół im. prof. R. Gostkowskiego w Łazach;

Beata Szołtysek – nauczycielka-konsultantka w RODN „WOM” w Rybniku

W listopadzie i w grudniu 2023 r. w naszym ośrodku, odbyły się szkolenia „Breviarium” kanonu kultury jako element edukacji klasycznej. Omówiono potencjał edukacyjny publikacji ORE, kanon autorów oraz poddano wspólnej refleksji możliwość wdrożenia zebranych w tym tomie materiałów w system nauczania języka polskiego oraz innych przedmiotów humanistycznych, takich jak historia lub etyka w szkołach ponadpodstawowych. Cykl zajęć wpisuje się w realizację pierwszego kierunku polityki oświatowej państwa na rok szkolny 2023/2024.

Prezentujemy przykładowy scenariusz lekcji, będący efektem pracy nauczycieli uczestniczących w szkoleniach. Mamy nadzieję, że będzie inspiracją do stworzenia i przeprowadzenia lekcji opartych na tekstach klasycznych.

dr Mirella Zajęga

Konsultantka w Pracowni Edukacji Międzykulturowej
i Informacji Pedagogicznej w RODN „WOM”
w Katowicach

Scenariusz lekcji opartej na tekście klasycznym

Adresat: uczniowie szkół ponadpodstawowych – III etap edukacyjny.

Miejsce i czas: sala lekcyjna, 90 minut (2 godziny lekcyjne).

➔ **Cel ogólny:**

■ pobudzenie do refleksji dotyczących uniwersalnych wartości i postaw w życiu człowieka na podstawie literatury.

➔ **Cele szczegółowe**

Uczeń:

- czyta tekst ze zrozumieniem,
- selekcjonuje materiał literacki,
- formułuje argumenty na poparcie wysuwanych przez siebie tez,
- wnioskuje na podstawie dyskusji,
- interpretuje szczegółowo fragmenty lektur,
- nazywa wartości i postawy reprezentowane przez bohaterów lektur i przez siebie,
- określa źródła konfliktu międzypokoleniowego i rozumie, na czym polega konflikt racji między bohaterami literackimi,
- rozumie pojęcie archetypu i posługuje się nim w dyskusji.

➤ Środki dydaktyczne:

- Sofokles: *Antygona* (frag. rozmowy Hajmona z Kreonem). W: *Breviarium kanonu kultury*. ORE, Warszawa 2022, s. 168 – 170.
- Eliza Orzeszkowa: *Nad Niemnem* (frag. rozmowy Benedykta z Witoldem),
- karteczki samoprzylepne w dwóch kolorach, kartki do pracy w grupach, tablica, pisaki kolorowe, plansza.

Formy pracy: praca w grupach, burza mózgów, elementy dyskusji, pogadanka heurystyczna.

➤ Przebieg lekcji

PIERWSZA LEKCJA

Ogniwo wstępne

1. Uczniowie losują karteczki z literami w różnych kolorach – **K i H** czerwone oraz **B i W** czarne. Otrzymują polecenie, by dobrać się w cztery grupy wg wylosowanych liter.
2. Uczniowie podzieleni w ten sposób losowo na 4 grupy otrzymują do wykonania zadanie: na samoprzylepnych karteczkach w dwóch kolorach zapisać w ciągu 5 minut skojarzenia z wartościami, postawami, cechami reprezentowanymi wg nich przez ojców (jeden kolor karteczek) i synów (drugi kolor karteczek).
3. Na skrzydłach tablicy lub 2 dużych planszach z hasłami *Ojciec, Syn* uczniowie z każdej grupy kolejno w porządku alfabetycznym (B, H, K, W) nakleją swoje karteczki. Pierwsza grupa wykleja wszystkie propozycje, po czym podchodzą kolejne grupy i jeżeli jakieś słowa się powtarzają, nakleją je warstwowo.
4. Nauczyciel odczytuje zapisane skojarzenia i wskazuje najczęstsze – te naklejone warstwowo – z komentarzem, że widocznie są najbardziej charakterystyczne. Następnie pyta, czy wg uczniów należałoby coś jeszcze dopisać do zestawu cech ojców i synów? Uczniowie mają prawo dokleić karteczkę z nowym skojarzeniem, jeśli mają taką potrzebę, a później jedna osoba z każdej grupy, po krótkiej dyskusji, podkreśla najbardziej charakterystyczną w ich ocenie cechę (jedną) postawy ojca i syna.
5. Nauczyciel wprowadza temat lekcji i zarysowuje jej tematykę: **Ojciec i syn – literackie i życiowe konfrontacje**. Uczniowie otrzymują informację, że lekcja będzie dotyczyła dwóch tekstów literackich – *Antygony* i *Nad Niemnem*, a w szczególności konfliktów między ich bohaterami, ojcami i synami – Kreonem i Hajmonem oraz Benedyktem i Witoldem. Nauczyciel

wskazuje, że będą próbowali znaleźć na lekcji odpowiedź na pytanie, czy postawy ojców i synów są na przestrzeni wieków podobne czy różne i jak mają się do dzisiejszych relacji międzypokoleniowych, które są doświadczeniem uczniów. Czy konfrontacja syna z ojcem jest nieunikniona? Z czego wynika? Jak przebiega?

6. Przypomnienie pojęcia **archetypu** – nauczyciel zapisuje na tablicy skojarzenia uczniów i ewentualnie uzupełnia ważne treści (można posłużyć się definicją z Wielkiego Słownika Języka Polskiego online¹: archetyp – *wyobrażenie jakiejś postaci, obiektu lub zjawiska utrwalone w świadomości członków określonej społeczności jako wzorzec*).

Ogniwo centralne

1. Uczniowie otrzymują polecenie, by dobrać się w dwie grupy wg kolorów wylosowanych liter (odpowiadających imionom bohaterów literackich). W ten sposób zostają przydzieleni do omawianej lektury: K i H to uczniowie, którzy zajmą się fragmentem *Antygony*, B i W – *Nad Niemnem*. Każda grupa ma za zadanie przygotować sobie wspólny stół do pracy przez połączenie ławek oraz zgromadzić materiały – pisaki, kartki, karteczki samoprzylepne oraz zabrać odpowiednie teksty – wcześniej przygotowane przez nauczyciela fragmenty *Antygony* i *Nad Niemnem*.
2. Przed przystąpieniem do pracy wszyscy wysłuchują głośnego odczytania obydwu tekstów z podziałem na role – Kreona, Hajmona, Benedykta i Witolda (wskazane fragmenty wybrani uczniowie otrzymują wcześniej). Nauczyciel wręcza rekwizyty – białe prześcieradła bohaterom antycznym i marynarki bohaterom XIX-wiecznym, akcentując kontekst epoki.

KREON

*Synu, tak właśnie trzeba w sercu nosić
zdanie ojcowskie i stawiać nad wszystko.
Bo przecież o to modlą się ojcowie,
aby mieć w domu posłusznych potomków,
tak by przed wrogiem bronili od nieszczęść,
a bliskich ojcu jak on szanowali.
Gdy komuś dzieci nie śpieszą z pomocą
można powiedzieć, że są dlań ciężarem
i pośmiewiska powodem dla wrogów.*

Sofokles: *Antygona*.

Źródło: *Breviarium kanonu kultury*, s. 168.

DRUGA LEKCJA

1. Każda z grup wyłania lidera i otrzymuje polecenia do pracy na 20 minut. Nauczyciel krąży pomiędzy uczniami, zadając dodatkowe pytania, włączając się do rozmów przy stołach roboczych.
2. Zadania dla uczniów:
 - Przeczytać indywidualnie, cicho, jeszcze raz teksty lektur, podkreślając ważne fragmenty dotyczące zachowania bohaterów, wysuwanych przez nich argumentów, towarzyszących im emocji – uczniowie skupiają się na bohaterze, którego inicjał mają na wylosowanych karteczkach (czytanie ze zrozumieniem nakierowane na wypowiedzi konkretnego bohatera).

1 <https://wsjp.pl/haslo/podglad/50994/archetyp/5212546/wzorzec>

- Wypisać wspólnie w grupie na dużej karcie w dwóch kolorach (czarny – ojciec, czerwony – syn) cechy bohaterów i informacje na ich temat (np. wiek, cechy charakteru, emocje, oczekiwania, wartości, poglądy). Sformułowania poprzeć w miarę możliwości cytataми z analizowanych fragmentów.
 - Wyodrębnić na podstawie zapisów na planszy uniwersalne postawy i wartości reprezentowane przez ojców i synów – spróbować je nazwać i zapisać na samoprzylepnych kartkach (należy podać uczniom zestaw możliwych do użycia haseł ogólnych, np. siła, odwaga, bezkompromisowość, autorytet, zależność, bunt, spokój, stawianie lub przełamywanie granic, władza, miłość, szacunek, impulsywność, prawość, opieka, idealizm, praktycyzm, dyscyplina, wzór, praktycyzm, doświadczenie, nauka).
 - Dokleić do przygotowywanych w grupach plansz skojarzenia z tablicy (ojcowie, synowie), które zapisali na początku lekcji, jeżeli są zbieżne z wartościami, postawami i cechami reprezentowanymi przez bohaterów literackich, które zapisali podczas analizy tekstu.
3. Liderzy grup prezentują wszystkim efekty pracy, dążąc do ogólnego omówienia postaw bohaterów.
 4. Krótka dyskusja: Co jest źródłem konfliktów ojców i synów (próba uogólnienia)? Czy konflikt międzypokoleniowy jest

podobny czy różny na przestrzeni wieków? Czy ojcowie mają cechy archetypiczne?

Ogniwo końcowe

Wyciągnięcie wniosków metodą pogadanki heurystycznej. Nauczyciel zadaje pytania, np.:

- Jakie wspólne cechy można przypisać ojcom – tym literackim i tym współczesnym?
- Jakie wspólne cechy można przypisać młodszemu pokoleniu – synom?
- Jak buntują się dzieci w starożytności, w XIX wieku, współcześnie? Podobnie czy inaczej?
- Jaką postawę przyjmują ojcowie wobec buntujących się dzieci w starożytności, w XIX wieku, współcześnie? Podobną czy inną?
- Czy konflikt międzypokoleniowy matka – córka przebiegałby tak samo, czy byłby inny?

Polecenie dla uczniów kończące lekcję:

- Zastanówcie się, czy bunt jest nieodzownym elementem dojrzewania? Odpowiedź zapiszcie na samoprzylepnych kartkach, wychodząc z klasy naklejecie je na drzwiach.

RODN „WOM” W KATOWICACH ZAPRASZA!

WYBRANE SIECI WSPÓŁPRACY:

- Sieć nauczycieli polonistów
- Sieć nauczycieli bibliotekarzy
- Sieć nauczycieli przedmiotów artystycznych
- Kultura antyczna w sztuce – sieć nauczycieli edukacji klasycznej

ZAPISY: WWW.WOMKAT.EDU.PL
– ZAKŁADKA:
SIECI NAUCZYCIELI I DYREKTORÓW

FORUM NAUCZYCIELI

KWARTALNIK
REGIONALNEGO OŚRODKA
DOSKONALENIA NAUCZYCIELI „WOM”
W KATOWICACH
WRZESIEŃ – GRUDZIEŃ
NUMER 3 (90) 2023

ISSN 1641-9073

W TYM WYDANIU:

- O KOMUNIKACJI
- O KREATYWNOSCI W NAUCZANIU
- O LEKCJACH JĘZYKA POLSKIEGO
- O INTEGRACJI SENSORYCZNEJ
- O KSZTAŁCENIU BRANŻOWYM
- PROPOZYCJE

REGIONALNY OŚRODEK DOSKONALENIA NAUCZYCIELI „WOM”
W KATOWICACH jest jednostką operacyjną Samorządu Województwa Śląskiego

Redakcja kwartalnika RODN „WOM” w Katowicach „Forum Nauczycieli” zaprasza do współpracy twórczych nauczycieli i dyrektorów.

Propozycje artykułów możecie Państwo przysyłać pocztą elektroniczną pod adresem:

forumnauczycieli@gmail.com

Materiały do kolejnego numeru przyjmujemy do 10 maja 2024 r.

PRZYPOMINAMY!

Zgodnie z przepisem § 7 ust. 1. Rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 6 września 2022 r. w **sprawie uzyskiwania stopni awansu zawodowego przez nauczycieli** (Dz.U. z 2022 r., poz. 1914):

Zakres wymagań dotyczących realizowania zadań lub podejmowania działań na rzecz oświaty oraz ich efektów, których spełnianie jest sprawdzane przez komisję kwalifikacyjną w postępowaniu kwalifikacyjnym na stopień nauczyciela dyplomowanego, o których mowa w art. 9b ust. 1a pkt 4 ustawy, obejmuje:

4) realizowanie co najmniej jednego z następujących zadań: [...]

c) **opracowanie podręcznika lub autorskiej pracy z zakresu oświaty lub rozwoju dziecka opublikowanej w czasopiśmie branżowym lub w formie innej zwartej publikacji**

A może jednak?

Antygona Sofoklesa trochę inaczej...

Dorota Konieczny-Simela

Dyrektorka I Liceum Ogólnokształcącego im. T. Kościuszki w Mysłowicach, doktorantka II roku w projekcie Doktorat wdrożeniowy

➤ To, że młodzież coraz mniej chętnie czyta lektury szkolne nikogo już nie dziwi. Pytanie, które należy sobie jednak zadać brzmi: co w tej sytuacji ma zrobić nauczyciel polonista, szczególnie uczący w szkole ponadpodstawowej, skoro wraz z wprowadzeniem nowych podstaw programowych dla czteroletniego liceum radykalnie zwiększyła się liczba lektur obowiązkowych, a egzamin dojrzałości w swej nowej formule został poszerzony o test historycznoliteracki? Jak namówić uczniów do czytania? Jak sprawić, by nie poprzestawali na dostępnych streszczeniach? Jak wrócić do stanu, w którym przynajmniej mieliśmy nadzieję, że lektura wprowadza w świat wartości kulturowych i zachęca do samodzielnych poszukiwań czytelniczych? Co ciekawe, nasuwającą się prostą diagnozę nieczytania, upatrującą tego stanu w rewolucji internetowej, należałoby zweryfikować.

Nie należy zapominać, że Stanisław Bortnowski¹ już w latach 80. XX wieku, a Barbara Kryła² w latach 90. badali zjawisko spadku zainteresowania lekturami szkolnymi, konkludując, że młodzież sięga po nie niechętnie. Po niemal 30 latach mamy już jednak do czynienia z zapaścią. Nie znaczy to oczywiście, że młodzież nie czyta w ogóle, ale niechęć wobec lektur szkolnych jest już zjawiskiem powszechnym. Wnikliwy polonista może mieć wrażenie *upupiania* swoich uczniów poprzez udawanie, że omawia lekturę, wchodzi w intelektualny dyskurs, podczas gdy tak naprawdę prezentuje najważniejsze fakty, ucząc młodzież *pod egzamin*.

Wracam zatem do pytania: Jak namówić uczniów do czytania lektur? Ważne, by nie zakładać, że uczeń powinien je bez pomocy rozumieć. Młodzież mówi i słyszy przecież inaczej niż my, a język, którym się posługuje, jest często odporny na odbiór słów i fraz, których

chcielibyśmy ich nauczyć. Związki frazeologiczne używane przez dzisiejszych 40 – 50-latków (a to statystycznie wiek nauczyciela) są dla nastolatków martwe. Kolejną, ale nie ostatnią barierą w promowaniu czytania szkolnych lektur jest pośpiech. Zapowiadane *odchudzenie* podstaw programowych daje nadzieję, że w końcu znajdzie się czas na uważne czytanie i głęboką rozmowę o tekstach, które staram się promować także dzięki realizacji autorskiego projektu. Jego ideą chciałbym się z Państwem podzielić.

Od dwóch lat wdrażam w klasach psychologiczno-społecznych³ w szkole ponadpodstawowej innowację, której głównym celem jest to, by młodzież, która wybrała tę klasę miała szansę dostrzec i przeprowadzić nieco bardziej pogłębioną analizę kreacji bohaterów wybranych lektur, nie poprzestając jedynie na umiejętności streszczenia tekstu i zapamiętywania jej do doraźnych

1 S. Bortnowski: *Młodzież a lektury szkolne*. Warszawa 1974.

2 B. Kryła: *Klasyka literacka w odbiorze uczniów*. W: *Wiedza o literaturze i edukacji. Księga referatów Zjazdu Polonistów*, Warszawa 1995. Red. T. Michałowska, Z. Goliński, Z. Jarosiński. Warszawa 1996.

3 O utworzeniu klasy tego rodzaju, będącej nowatorską odpowiedzią na diagnozę potrzeb środowiska Autorka pisała w „Forum Nauczycieli” nr 3(90)2023.

celów. Dlatego też w pierwszej klasie zaczynamy od swobodnych rozmów o powodach działań bohaterów, a ciąg przyczynowo-skutkowy fabuły jest okazją do zastanowienia się nad tym, w jaki sposób przedstawione są działające na nich bodźce i ich reakcje. Omawiając biblijne i mitologiczne archetypy, nie poprzestaję na historii bohatera, proszę, by młodzież zastanowiła się, które z nich i jak funkcjonują współcześnie. I nagle z rozmowy o Ikarze przenosimy się do dyskusji o niefrasobliwych i bezmyślnych zachowaniach młodzieży, a Dedal staje się archetypem konkretnego ojca czy matki.

Jedną z lektur, przy których zwalnim tempo, poświęcając jej więcej uwagi, jest *Antygona* Sofoklesa. Antoni Libera⁴ we wstępie do tej tragedii wskazuje, że tekst można odczytywać na trzech poziomach konfliktu racji. Pierwszy dotyczy tego, który traktujemy w szkolnym odczytaniu jako obowiązkowy – to konflikt prawa stanowionego z prawem boskim, drugi – konflikt jednostki z państwem, uruchamiający problematykę społeczną, trzeci rozgrywa się w przestrzeni rozum – uczucie. Według mnie, poziomy drugi i trzeci mogą stać się podstawą do spojrzenia na dramat przez pryzmat uwarunkowań psychologicznych.

Niezwykle interesującym przyczynkiem do dyskusji o bohaterce dramatu może być artykuł *Mad, Bad and Sad Women. Kobięca polityka konspiracyjna w feministycznych interpretacjach Antygony Sofoklesa* Katarzyny Szopy⁵. Autorka, odwołując się do pracy Judith Butler *Żądanie Antygony*⁶, kładącej nacisk na feministyczne odczytanie kreacji tytułowej bohaterki, nazywa jej zachowanie wywrotowym. Antygona konfrontuje się nie tylko z rozkazem Kreona, ale także z przypisaną jej przez społeczeństwo

kulturową rolą kobiety. Jest jednostką, która zderza się z systemem. Nie boi się tego zderzenia, mocno artykułuje swe zdanie i opinie, nie traci czasu na przekonywanie Ismeny, kiedy ta oportunistycznie i asekuracyjnie próbuje odwieść siostrę od złamania prawa. Relacja sióstr, buntowniczkki i konformistki jest doskonałym tematem do dyskusji o roli kobiety. Włączenie do takiej propozycji interpretacyjnej opowieści o cierpiącej matce (Eurydyka w dramacie Sofoklesa) pozwala na pogłębioną analizę postaci pod hasłem: kondycja i odsłony (kolory) kobiecości, kobieca polityka.

Wnikliwą i usystematyzowaną analizę ewolucji odczytania *Antygony* przeprowadza w swym artykule *Brakujące fragmenty. O szkolnym czytaniu klasycznych tekstów* Małgorzata Wójcik-Dudek⁷, stawiając w ślad za Judith Butler⁸ tezę, że Antygona w zasadzie nie dokonuje wyboru pomiędzy równorzędnymi racjami, ona od początku jest przekonana do jednej z nich (w przeciwieństwie do wahającego się Kreona). Bohaterka konsekwentnie zmierza do konfrontacji, decyduje się na krok, którym przeciwstawia się nie tylko rozkazowi Kreona, ale także roli przypisywanej jej przez społeczeństwo i kulturę. Rezygnując z miłości do Hajmona, manifestuje swe zobowiązania wobec wartości przypisywanych głównie mężczyznom.

Podczas lektury dramatu można zwrócić uwagę na kilka aspektów postaci Antygony. Antygona może być traktowana jako:

- 1) adwersarz Kreona – wzbudza w nim strach i niepewność; wzburzony Kreon nie myśli jasno, w zaciętrzeniu trwa przy swojej decyzji, a kiedy ją zmienia, jest już za późno,
- 2) dumna kobieta, przełamująca stereotyp płci kulturowej, buntowniczką świadomie łamiąca prawo,

- 3) siostra; należy rozważyć, czy Ismena swym oportunistycznym może drażnić, czy może kreacja takiej postawy jest konieczna, aby na jej tle wybrzmiał bunt Antygony, kontrast między siostrami, a także zapowiadany czyn Antygony, przekraczający definicję kobiecości,
- 4) ukochana Hajmona, która w swoich rozważaniach w epejsodionie IV ubolewa nad tym, że nie zazna szczęścia u boku mężczyzny, ale pragmatycznie podkreśla, że męża mieć by mogła, natomiast brata, po śmierci rodziców, już nie,
- 5) samobójczyni, która umiera na własnych warunkach, nie godząc się na śmierć, na jaką skazuje ją Kreon, wybiera powieszenie (jak jej matka Jokasta).

Z kolei Kreon to nie tylko władca, obawiający się konfrontacji z Antygoną, ale także ojciec i mąż. Rozmowa z uczniami na jego temat mogłaby opierać się na podjęciu kilku wątków. Kreon mógłby być analizowany jako:

- 1) władca; warto pochylić się nad jego pojmowaniem władzy,
- 2) mężczyzna wpisany w tradycyjne postrzeganie płci, sfrustrowany buńczuczny zachowaniem młodej kobiety,
- 3) ojciec cierpiący po stracie syna Megareusa w wojnie wywołanej przez Polinejkesa; być może pragnący zemsty,
- 4) ojciec Hajmona, któremu chce odebrać niepokorną Antygonę,
- 5) mąż Eurydyki, która pojawia się co prawda jako postać epizodyczna, ale jej samobójcza śmierć (przebiecie się mieczem analogicznie do śmierci Hajmona) eksponuje wewnętrzną dramaturgię rodziny.

Na Hajmona, syna Kreona, ukochanego Antygony, rozpaczającego po jej

4 A. Libera: *Wprowadzenie do Antygony*. W: Sofokles: *Tragedie*. Tom 1. Warszawa 2018.

5 K. Szopa: *Mad, Bad and Sad Women. Kobięca polityka konspiracyjna w feministycznych interpretacjach Antygony Sofoklesa*. „Avant”, wol.XI, nr 3 [Dostęp: 05.02.2024].

6 J. Butler: *Żądanie Antygony*. Kraków 2010.

7 M. Wójcik-Dudek: *Brakujące fragmenty – o szkolnym czytaniu klasycznych tekstów*. W: *Fundamenty czy fundamentalizmy. Antyk grecko-rzymski i Biblia w szkole*. Red. K. Biedrzycki i E. Jaskółowa. Warszawa 2015.

8 J. Butler: *Żądanie Antygony...*

śmierci możemy również spojrzeć wielorako. Hajmon to może być:

- 1) syn, który bardzo dobrze znając swego ojca, próbuje przemówić mu do rozsądku, przedstawiając argumenty dotyczące etosu władzy, szacunku poddanych (refleksja nad argumentami sformułowanymi przez Hajmona: retoryka czy erystyka?),
- 2) syn Eurydyki, którego śmierć doprowadza ją do samobójstwa, (symboliczne powtórzenie przez matkę przebicia się mieczem),
- 3) ukochany Antygony; walczy o nią, ale kiedy nie udaje mu się przekonać ojca, obnosi się ze swym cierpieniem i w rozpaczę popelnia samobójstwo, by ostatecznie w ten sposób solidaryzować się z ukochaną.

Podczas lektury warto podkreślić również konflikt racji obrońcy (Eteokles) i najeźdźcy (Polinejkes), motyw braci stojących przeciwko sobie, co można by przełożyć na interdyscyplinarną refleksję na temat historii Polski, szczególnie okresu zaborów, kiedy *brat stawiał przeciwko bratu*, służąc w różnych armiach. Ponadto uczniowie w dramacie opartej na spotkaniu Antygony z terapeutą mogą ukazać relatywizację roli rodziny, bowiem w tragedii Sofoklesa związki krwi utraciły swą jednoznaczność: matka jest

żoną, ojciec bratem, bracia bratankami. I choć kazirodczy związek Edypa i Jokasty schodzi na dalszy plan, nie należy zapominać o tym, jak mocnym jest obciążeniem dla Antygony i Jokasty. Antygona, rozmawiając z terapeutą, może podjąć dyskusję z teorią rodziny, której celem jest dostarczanie młodych mężczyzn walczących w obronie ojczyzny (Hegel). Wnikliwi uczniowie, być może stymulowani przez nauczyciela mogą zauważyć, że Sofokles na przykładzie Antygony ukazuje, jak idea rodziny stać może w sprzeczności z ideą obywatelstwa i poświęcenia za ojczyznę.

Podjmując każdy z tych wątków, uczniowie mogą przygotować się do dyskusji, dramy, nagrać podcast poświęcony bratobójczej zbrodni, przeprowadzić wywiad z wybranym bohaterem. Ciekawym zwieńczeniem cyklu lekcji będzie przygotowanie i przeprowadzenie debaty oksfordzkiej na temat: *Rozum powinien górować nad uczuciami* lub *Dura lex sed lex*.

Wykorzystując nauczanie wyprzedzające, można poprosić uczniów, by poza mitami Jana Parandowskiego, sięgnęli także do *Mitologii Greków i Rzymian* Zygmunta Kubiaka, szkicującego szersze tło historyczno-kulturowe opowieści o Tebach. Zainteresowanym uczniom (może już podczas powtórek matural-

nych, uświadamiając rolę kontekstu) warto zaproponować lekturę *Antygony w piekle*⁹, powieści Marka Weissa, a potem przeprowadzić dyskusję wokół powieści ze śląskim wątkiem. Bohaterka Greczynka chce pomścić ojca i braci zamordowanych przez terrorystów, wikłając siebie i swego ukochanego w konflikt tragiczny. Interesującym uzupełnieniem dramatu Sofoklesa może być oczywiście lektura *Antygony w Nowym Jorku* Janusza Głowackiego¹⁰.

Poszukiwanie w klasycznych już tekstach nowych odczytań, które mogłyby zainteresować współczesnego ucznia, z pewnością wymaga od nas podjęcia ryzyka i narażenia się na zarzuty niepodręcznikowego trybu lektury. Propozycje, które przedstawiłam, nie uwzględniają przecież kategorii fatum, która jak wiemy, ma kluczowe znaczenie dla rozumienia starożytnych tekstów. Oczywiście, zdaję sobie z tego sprawę i uważam, że zapoznanie z nią uczniów i czytanie *przez nią* antyku grecko-rzymskiego jest konieczne, aby nie wypaczyć macierzystego kontekstu dzieł i nie falsyfikować ich pierwotnych sensów. Nic jednak nie stoi na przeszkodzie, aby współczesnych uczniów zaprosić także i do takiej lektury dawnych tekstów, dzięki której lepiej zrozumieją siebie i innych.

WARTO WIEDZIEĆ!

TRAGICZNY LOS ANTYGONY W CZASACH STAROŻYTNICH I NOWOŻYTNICH – WEDŁUG KIERKEGAARDA

Wielki duński poeta, filozof i teolog doby romantyzmu Søren Aabye Kierkegaard (1813 – 1855), uznawany za jednego z prekursorów filozofii egzystencjalnej, zwrócił uwagę na różnicę w pojmowaniu tragizmu w czasach przedchrześcijańskich i nowożytnych. Zauważył, że tragizm antyczny był nieodłącznie związany z wpływem na los człowieka sił wyższych (fatum, przeznaczenia, klątwy bogów). Wina przychodziła do bohatera, im bardziej starał się uniknąć tragedii, tym bardziej podążał drogą przeznaczenia. Antygona była obciążona winą tragiczną i nie mogła uniknąć swego losu. Czytając sztukę Sofoklesa jesteśmy pełni współczucia dla niej.

Kierkegaard¹ w wyobraźni przenosi losy Antygony do czasów sobie współczesnych, czasów w których nie ma już wiary we wpływ fatum na ludzkie losy. Wszystko w jej historii przed jest tak jak było w mitach greckich, potem natomiast nic się już nie wydarzyło. Istotna różnica jest taka, że nowożytna Antygona zna przeszłość, wie, co się wydarzyło w jej rodzinie, w odróżnieniu od innych, którzy nie znają tej straszliwej prawdy. Ta wiedza rodzi w niej lęk i to już jest oblicze współczesnego tragizmu.

Wina tragiczna Antygony – bohaterki tragedii Sofoklesa – skupia się w określonym punkcie, w tym, że pochowa brata wbrew rozkazowi króla. Samo to zdarzenie, jeśli zostanie potraktowane jako wyizolowany fakt, samo w sobie nie jest tragedią, najwyżej samowolą, złamaniem zakazu. Piętno tragizmu antycznej historii Antygony polega na tym, że w tym zdarzeniu odbija się echem los Edypa. Klątwa bogów odradza się na nowo w losach poszczególnych członków rodziny. W losie Antygony dopełnia się konieczność, zemsta na dzieciach za zbrodnie ojców, fatum ogarniające cały ród. Antygona uczestniczy w winie ojca poprzez swoje przywiązanie dziecka, wina ojca i jego cierpienie są faktem zewnętrznym, który nie rusza jej smutku, jej cierpienie z powodu winy ojca należy do rzeczywistości zewnętrznej, miłość do ojca wciąga ją w jego winę.

dr Mirella Zajęga (RODN „WOM” w Katowicach)

1 S. Kierkegaard: *Albo, albo*. Tłum. J. Iwaszkiewicz. Warszawa 1976.

9 M. Weiss: *Antygona w piekle*. Pruszków 2017.

10 J. Głowacki: *Antygona w Nowym Jorku*. Warszawa 2019.

Puzzle Różewicza.

O wierszu *** (inc. *Dostojewski mówił...*)

— dr Piotr Pochel —

Nauczyciel języka polskiego w I Liceum Ogólnokształcącym im. M. Kopernika w Katowicach

» Lekcję języka polskiego poświęconą twórczości poetyckiej Tadeusza Różewicza można zainicjować na wiele sposobów. Znakomicie sprawdzą się prezentacja multimedialna lub miniwykład poświęcone najistotniejszym faktom z życia autora *Kartoteki*. Nie trzeba raczej dodawać, że przy okazji kreślenia sylwetki Różewicza należałoby wspomnieć o ważniejszych jego dziełach – wystarczy wymienić, m.in.: debiutancki zbiór wierszy z 1947 r. *Niepokój*; warto nadmienić o *Historii pięciu wierszy*; o tomikach: *Szara strefa*, *Wyjście*, *Nożyk profesora*, *Płaskorzeźba*; jako ciekawostkę można podać informację o współautorskiej książce *Echa leśne*, którą poetą wydał wspólnie ze swoim bratem – Januszem; nie powinna zostać pominięta książka uhonorowana Nagrodą Literacką Nike – *Matka odchodzi*; równie istotne są utwory dramatyczne, np.: *Kartoteka*, *Białe małżeństwo*, *Do piachu*, jak i opowiadania, np.: *Przerwany egzamin* czy *Wycieczka do muzeum*.

Z racji faktu, że encyklopedie i kompendia wiedzy nie milczą na temat Różewicza, pozostawiam polonistom dowolność

w skorzystaniu ze źródeł umożliwiających skreślenie odpowiedniego konterfektu autora *zawsze fragmentu*¹. Pozyskane przez ucznia informacje w części wykładowej lekcji można zweryfikować, prosząc go o wykonanie poniższego zadania.

Zadanie problemowe. Na podstawie pozyskanych podczas lekcji informacji uzupełnij poniższą tabelkę, wpisując po dwa tytuły utworów Różewicza reprezentujące wskazane rodzaje literackie. Następnie dokończ zdania.

Liryka	Epika	Dramat
np.: <i>Wyjście</i> <i>Nożyk profesora</i>	np.: <i>Przerwany egzamin</i> <i>Wycieczka do muzeum</i>	np.: <i>Białe małżeństwo</i> <i>Kartoteka</i>

Właściwy debiut Różewicza przypadł na rok
Wówczas drukiem ukazał się jego tomik poetycki zatytułowany

¹ Artykułem wprowadzającym w świat twórczości Różewicza może być interesujący tekst Ewy Jaskółowej. Zob. E. Jaskółowa: *Rozliczenia z wojenną przeszłością. Poetycki rozrachunek ze słowem. Tadeusz Różewicz i „Niepokój”*. W: Tejże: *Literatura polska. Od „Bogurodzicy” do poezji Szymborskiej*. Warszawa 2001, s. 355 – 360.

Analiza i interpretacja wiersza *** (inc. *Dostojewski mówił...*)² stanowiłaby centralną część zajęć języka polskiego. Proponuję zacząć od wzorcowego odczytania przez nauczyciela polonistę utworu Różewicza:

*Dostojewski mówił
że gdyby mu kazano wybierać
między prawdą i Jezusem
wybrałby Jezusa*

*zaczynam rozumieć
Dostojewskiego*

*narodziny życie śmierć
zmartwychwstanie Jezusa
są wielkim skandalem
we wszechświecie*

*bez Jezusa
nasza mała ziemia
jest pozbawiona wagi*

*ten Człowiek
syn boży
jeśli umarł*

*zmartwychwstaje
o świecie każdego dnia
w każdym
kto go naśladuje*

2003 – 2004³.

Po głośnej lekturze utworu autora *Kartoteki* można zasugerować ponowne, ciche jego odczytanie i podpowiedzieć uczniom, by skoncentrowali się na pojawiających się w wierszu bohaterach lirycznych.

Ich uwagę powinna zwrócić postać Fiodora Dostojewskiego – autora powieści *Zbrodnie i kara*. Oczywiście, wiersz Różewicza można potraktować jako pretekst do odkurzenia biografii twórcy *Idioty* i przypomnienia najważniejszych wątków wspomnianej uprzednio lektury obowiązkowej⁴.

Po krótkim powtórzeniu najważniejszych problemów poruszonych w *Zbrodni i karze* można skupić się na kreacji podmiotu lirycznego wiersza Różewicza. Poniżej proponuję pakiet interpretacyjny ułatwiający pracę na lekcji.

1. Kreacja podmiotu lirycznego (pytania pomocnicze: *Kim jest podmiot liryczny?, O czym snuje rozważania?, Czy można określić jego stosunek do „kwestii Boga”?*):

Tadeusz Różewicz. Łódź, 4.10.2010 r. Foto: Forum

- a) wypowiada się w formie liryki bezpośredniej, co poświadczą czasownik w 1. os. liczby pojedynczej: *zaczynam*;
- b) przywołuje sytuację związaną z wyborem Dostojewskiego między prawdą a Jezusem;
- c) określa własne stanowisko wobec problemu, opowiadając się po stronie autora *Idioty*;
- d) utożsamia się z innymi ludźmi, używając zaimka *nasza* w odniesieniu do Ziemi – miejsca, które zajmuje w świecie;
- e) poddaje w wątpliwość śmierć Jezusa, np. *ten Człowiek / [...] / jeśli umarł*;
- f) wyraża ambiwalentny stosunek do wiary: raz twierdzi, że Ziemia bez Jezusa jest pozbawiona znaczenia, innym razem – wątpi w śmierć Zbawiciela;
- g) graficznie podkreśla pierwiastek człowieczy Jezusa, np. *ten Człowiek*;
- h) twierdzi, że życie Jezusa odradza się w każdym, kto jest jego naśladowcą, np. *ten Człowiek / [...] / zmartwychwstaje / [...] / w każdym / kto go naśladuje*;
- i) uważa, że historia życia Zbawiciela jest skandalem.

Sylwetki bohaterów lirycznych – Dostojewskiego i Jezusa – można omówić w jeszcze inny sposób. Wystarczy zacytować fragment listu autora *Zbrodni i kary* do Natalii Dmitriewnej Fonwizyny z 1854 r., do której rosyjski twórca pisał na temat swojego podejścia do wiary:

Od wielu ludzi słyszałem, że Pani jest bardzo religijna, N.D. Nie z tego powodu, że Pani jest religijna, lecz ponieważ sam przez to przeszedłem i przeżyłem to, powiem Pani, iż w takich chwilach człowiek pragnie niczym „wyschnięta trawa” wiary i znajdują ją, właśnie tylko dlatego, że prawda jaśnieje w nieszczęściu. Powiem Pani o sobie, że jestem dziecięcim wiekiem, dziecięcim niewiary i zwątpienia po dziś dzień, a nawet (wiem o tym) do grobowej deski. Ileż strasznych mąk kosztowało i kosztuje mnie teraz owo pragnienie wiary, które jest tym silniejsze w duszy mojej, im więcej jest we mnie dowodów przeciwnych. Jednakże Bóg zsyła mi niekiedy chwile, w których jestem abso-

³ T. Różewicz: *** (inc. ****Dostojewski mówił...*). W: Tegoż: *Wybór poezji*. Oprac. A. Skrendo. Wrocław 2017, s. 860 – 861.

⁴ Warto np. przypomnieć uczniom sylwetki głównych bohaterów powieści Dostojewskiego z uwzględnieniem kontekstu religijnego (np. metamorfoza Raskolnikowowa i wpływ Sonii na zachowanie i postępowanie bohatera).

lutnie spokojny. W owych chwilach kocham ludzi i dochodzę do wniosku, że inni mnie kochają. W takich chwilach ukształtowałem w sobie symbol wiary, w którym wszystko jest dla mnie jasne i święte. Ów symbol jest bardzo prosty, oto on: wierzyć, że nie ma nic piękniejszego, głębszego, sympatyczniejszego, rozumniejszego, odważniejszego i doskonalszego od Chrystusa i z żarliwą miłością powiadać sobie, że nie tylko nie ma, że lecz nie może. Więcej, gdyby ktoś mi udowodnił, że Chrystus jest poza prawdą, i rzeczywiście byłoby tak, że prawda jest poza Chrystusem, to wolałbym pozostać z Chrystusem niż z prawdą⁵.

Opierając się na wierszu Różewicza i fragmencie listu Dostojewskiego można zaproponować uczniom zadanie problemowe, które będzie sprawdzało zarówno ich umiejętności analityczno-interpretacyjne, jak i czytania ze zrozumieniem.

Zadanie problemowe. Na podstawie wiersza Różewicza i fragmentu listu autora *Zbrodni i kary* do Fonwizyny określ stosunek Dostojewskiego do Jezusa Chrystusa. W tym celu uzupełnij tabelkę.

Kim dla Dostojewskiego jest Chrystus (na podstawie listu do Fonwizyny)?	Kim dla bohatera lirycznego wiersza Różewicza jest Chrystus?
np.: <ul style="list-style-type: none"> • największą wartością; • niekwestionowanym autorytetem wiary; • wzorem do naśladowania; • Zbawicielem ludzkości; • prawdą (jedyną, niezaprzeczną); • spokojem, oazą, opoką w chwili zwątpienia. 	np.: <ul style="list-style-type: none"> • jedynym wyborem, jaki może dokonać człowiek; • słuszną drogą; • prawdą (niekwestionowaną, niepodważalną); • fundamentem wiary; • kanwą, na podstawie której można budować własny system wartości.

Istotnym zagadnieniem, które autor *Kartoteki* podjął w wierszu, jest skandal związany z życiem Jezusa Chrystusa. Warto również zwrócić uwagę uczniów na ten problem i zachęcić ich do zaprojektowania własnej interpretacji odpowiednich fragmentów utworu Różewicza. W tym celu proponuję kolejne zadanie.

Zadanie problemowe. Przeczytaj raz jeszcze wiersz Różewicza, a następnie zapoznaj się z definicją hasła *skandal* zamieszczoną w *Słowniku języka polskiego*: coś, co wywołuje zgorszenie, oburzenie; rzecz gorsząca, zawstydzająca, postępek przynoszący wstyd; awantura⁶.

Korzystając z definicji zaproponowanej powyżej, wyjaśnij, dlaczego narodziny, życie, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa zostały uznane przez podmiot liryczny wiersza Różewicza za skandal? Uzupełnij poniższy schemat.

NARODZINY ŻYCIE np.: ukrywanie się Jezusa; ucieczka Świętej Rodziny do Egiptu; rozkazy Heroda.	SKANDAL	ŻYCIE np.: nauki Jezusa Chrystusa; dokonywane cuda, które wywoływały oburzenie i zgorszenie.
ŚMIERĆ np.: droga krzyżowa, Haniebna śmierć i poniżenie, ośmieszenie w oczach ludu, ukrzyżowanie.		ZMARTWYCHWSTANIE np.: człowiek nie może powstać z martwych.

Mając na uwadze, że podczas matury z języka polskiego w formule 2023 obowiązuje uwzględnienie przez ucznia zarówno w wypowiedzi pisemnej, jak i ustnej kontekstu, można zaproponować jeszcze jedno zadanie właśnie badające tę umiejętność.

Sugeruję, by nauczyciel polonista odczytał wzorcowo fragment wiersza bez Różewicza i poprosił o wykonanie kolejnego polecenia:

życie bez boga jest możliwe
życie bez boga jest niemożliwe⁷.

Zadanie problemowe. Wyjaśnij, dlaczego życie człowieka nic nie znaczy bez Jezusa w kontekście metafory zastosowanej przez Różewicza.

Przykładowa odpowiedź, np.:

Nie wszyscy ludzie na świecie są wyznawcami Chrystusa, więc w ich życiu nie jest obecny Zbawiciel, co nie oznacza, że jest ono całkowicie pozbawione sensu.

Obecność Jezusa w życiu człowieka stanowi fundament do budowania systemu wartości, jest punktem odniesienia dla człowieka, kiedy ów miewa trudny czas w swoim życiu. Gwałtowne odrzucenie Chrystusa może zniszczyć system wartości uprzednio przez człowieka zbudowany. Dla człowieka Chrystus jest autorytetem, stąd w wierszu Różewicza pojawia się kategoria imitatio Christi (łac. naśladowanie Chrystusa).

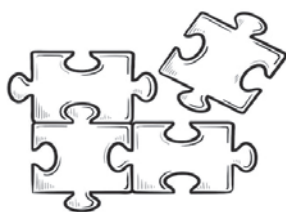
5 F. Dostojewski: *Listy*. Przeł. i oprac. Z. Podgórzec, R. Przybylski. Warszawa 1979, s. 114 – 115.

6 *Skandal*. W: *Słownik języka polskiego*. Red. W. Doroszewski [online]

7 T. Różewicz: *bez*. W: Tegoż: *Wybór poezji...*, s. 593.

W ramach podsumowania lekcji o wierszu Różewicza można zaproponować uczniom jeszcze jedno zadanie, które zaakcentuje fragmentaryczność (kafelkowość, cząstkowość) jego utworów poetyckich. Należy też zwrócić uwagę słuchaczy na fakt, że w poezji autora *Płaskorzeźby* trudno mówić o regularnym układzie stroficznym. Jego liryki składają się właśnie z klocków, części, fragmentów.

Zadanie problemowe. Wiersze Różewicza to układanka puzzli. Na poniższym schemacie umieść – Twoim zdaniem – najistotniejsze problemy, które autor *Wyjścia* podjął w omawianym podczas lekcji wierszu.

Komentarz autora

Lekcję poświęconą utworowi *** (inc. *Dostojewski mówił...*) Różewicza niegdyś przeprowadziłem w jednej z katowickich szkół średnich, do których byłem zaproszony na zajęcia pokazowe. Choć tematyka wiersza wydaje się trudna, młodzież chętnie i z zaangażowaniem dyskutowała ze mną o problemach, które poeta podjął w liryku. Myślę, że z sukcesem każdy nauczyciel języka polskiego może wykorzystać zaproponowany przeze mnie pakiet metodyczny lub dostosować go możliwości analityczno-interpretacyjnych klas, które prowadzi. Jestem przekonany, że tematy związane z kwestiami wiary wciąż są nośne i prowokują młodego słuchacza do ciekawych dyskusji, kształcąc umiejętności poprawnej argumentacji i uzasadniania własnego stanowiska.

WARTO PRZECZYTAĆ!

TADEUSZ RÓŻEWICZ. Poeta. Prozaik. Dramatopisarz. Twórca oryginalnej formy wersyfikacyjnej, którą nazwano jego nazwiskiem, czyli *różewiczowską*. Niedoszły laureat Nagrody Nobla.

Pisarz trzech debiutów: przedwojennego (w czasopismach literackich), wojennego (*podziemnego*) i powojennego (tomik *Niepokój*). Ten ostatni – na pewno najważniejszy. Wzbudził ogromne zainteresowanie, od początku inspirował (także starszych, doświadczonych twórców), nierzadko bulwersował. Wszyscy jednak rozumieli, że po wojennej hekatombie trzeba pisać inaczej. Diametralnie zmieniły się oczekiwania odbiorców. Niektóre tematy okazały się nieważne, wręcz niestosowne, inne pomagały oswoić się z nową rzeczywistością, a jednocześnie zaleczyć duchowe zranienia.

Upływał czas, a on nieodmiennie był czytany. Oto niektóre określenia, którym go krytycy przez dziesięciolecia szczerze darzyli: antypoeta (Edward Hirsch), łowca nowych form (Bogusława Latawiec), poeta Zagłady (Marian Kisiel), nihilista, poeta *słabej* wiary (Michał Januszkiewicz), skandalista (Mariusz Solecki), wreszcie – starzyk poezji (Aneta Wiatr).

STANISŁAW BURKOT: TADEUSZA RÓŻEWICZA OPISANIE ŚWIATA. SZKICE LITERACKIE. WYDAWNICTWO NAUKOWE AKADEMII PEDAGOGICZNEJ, KRAKÓW 2004. ISBN 8372713103

Próba syntezy obszernej twórczości, stworzona przez zasłużonego badacza literatury i autora znanych podręczników. Autor rozpoczyna od omówienia kilku biblijnych wątków w pisarstwie Różewicza. W następnych rozdziałach nawiązuje do jednego ze słów-kluczy jego twórczości, czyli *poezji*, sytuując rozważania w szerokim kontekście powojennych sporów o funkcję poety i poezji w rzeczywistości poranionej przez dziejowy kataklizm. Płynnie przechodzi do równie istotnego zagadnienia, czyli ironii – Różewiczowej *broni obosiecznej*. Ostatnie rozdziały, to zarys dramatycznych i prozatorskich dokonań w telegraficznym skrócie. Nie brakuje także sporu o Gombrowicza czy raczej z Gombrowiczem, czyli trudnego dialogu dwóch indywidualności. Nieco ponad 200 stron. To dużo czy mało jak na próbę syntezy? Książka Burkota dowodzi, że w sam raz.

SŁOWO ZA SŁOWO. SZKICE O TWÓRCZOŚCI TADEUSZA RÓŻEWICZA. RED. MARIAN KISIEL, WŁODZIMIERZ WÓJCİK. KWARTALNIK LITERACKI „FA-ART.”, KATOWICE 1998. ISBN 839049664X

Twórczość Różewicza imponuje rozległością. Jest wypadkową erudycji, wieloletniego zgłębiania tradycji literacko-kulturowych i życiowych doświadczeń. W książce zaprezentowano zaledwie kilka z kierunków wędrówek po tradycji, ale chyba najistotniejszych. Siedem niedługich artykułów (oprócz *Słowa wstępnego*). W pierwszym znajdziemy omówienie wieloznaczności, opalizacji znaczeń rzeczownika *niepokój*, a w kolejnym – zarys (anty)estetyki poety. Kolejne zawierają: żywotność tradycji średniowieczno-barokowej (taniec śmierci), dylematy etyczne poety, przykład ekfrazy (nawiązanie do malarstwa Tadeusza Makowskiego), wątki eschatologiczne. Ostatni – to rozważania na marginesie jednego z najsławniejszych wierszy, czyli *Warkoczka*, który służy do zgłębienia poważnego tematu śmierci, szczególnie śmierci dziecka. Kilkustronicowe teksty. Krótkie. Wartościowe. Esencja esencji.

KAZIMIERZ WYKA: BACZYŃSKI I RÓŻEWICZ. WYDAWNICTWO LITERACKIE, KRAKÓW 1994. ISBN 8308023061

Dwa szkice słynnego krytyka literackiego. Dlaczego Baczyński i Różewicz znaleźli się w jednym zbiorze? Zapewne nieprzypadkowo. Zaczniemy od Różewicza. W kolejnych podrozdziałach autor snuje rozważania nad motywem arkadyjskim i poetyckimi podróżami po Włoszech (olśniewająca, wielowiekowa tradycja). Przeciwstawia mu temat dramatyczny, stale obecny w pisarstwie obu twórców. Mroczną Iliadę XX stulecia – porażenie wojną, sponiewierane człowieczeństwo, zagładę wartości. To, co u obu jest najboleśniej wspólne. *Ciepły kraj* i wędrówkę idylliczną, jakże kontrastującą z ziemią skrwawioną i czasem ludzi z *ciemnymi sercami*. Reprezentowali to samo pokolenie – nomen omen – Kolumbów: odkrywców, wędrówców, ale czy zwycięzców? Jeden z nich wędrówkę zakończył zdecydowanie przedwcześnie.

Poleca **Barbara Michałek**

kierownik Wydziału Informacji, Promocji i Współpracy ze Środowiskiem Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Katowicach

Kaprysy kraski Kornelii

Propozycje zadań dla uczniów klasy piątej

— Urszula Wykurz —

Nauczycielka języka polskiego w Szkole Podstawowej nr 80 im. W. Bogusławskiego w Krakowie

» Szpak Szymon fruwa nad mokradłami Wymięte Koszule. Szuka liści wrotyczu. Kraska Kornelia ma muchy w... dziobie, bo nadal nie wie, kto przeczytał baśń braci kruczaków – tę o białych policzkach i cynamonowych ciasteczkach. Gawron Gustaw podziwia mapę siedmiu kontynentów. Sroka Sabinka kolekcjonuje nitki ze starych kożuchów. Ma też kilka latarek, parę sucharków i woreczek pestek dyni – tak na ptasi wypadek. Dudek Dalibor układa puzzle, a zimorodek Zlatan pilnuje osiedlowego trzepaka. Jest jeszcze Kazik, kruk z dynastii Bystrych Brodaczy, który zje obiad z Gdasiem i czarownicą Jagą, w towarzystwie narnijskiego drozda będzie obserwował zamek Ker-Paravel, na koniec odwiedzi Akademię Pana Kleksa, by poplotkować z Mateuszem.

Część pierwsza. Szukaj szpaka Szymona¹

Przeczytaj tekst, a następnie wykonaj zadania 1–3.

– Lecimy na łąkę narobić hałasu? – zapytała wrona Wiesia. – Szpak Szymon pewnie już na nas czeka – dodała, widząc, że kompania jakoś nie kwapi się do odlotu.
– Za chwilę – zgodził się kruk Kazik i zatopił dziób w lekturze.
– Z baśniami braci kruczaków nie wygrasz – gawron Gustaw pozbawił Wiesię złudzeń.

– A ja bym może poleciała, gdybym tylko chciała – nuciła sójka Stefania. – Ale za bardzo nie mam ochoty. Męczą mnie te opowieści Szymona o jego kuzynach: jacy piękni, jacy mądrzy, jacy zwinni, jacy kolorowi – wyliczała.

Wiesia spojrzała na swój siwy kaftanik i tylko kiwnęła główką. Gutek udawał, że głęboko w śledzienie ma te wszystkie nowinki o szpakach z dalekich krajów. Zaczął krakać, żeby utrzymać fason.

Kazimierz nie przejmował się paplaniną dziewczyn. Dla nich ważne były mieniące się w słońcu aplikacje na piórkach, jakieś ozdoby, kubraczki. On znał Szymona od pierwszego lotu nad mokradłami Wymięte Koszule. To wtedy kumpel zaśpiewał specjalnie dla niego piosenkę o gwiżdżącym czajniku, a później ze smakiem zjadł trzy śliwki. Kazik wiedział, że Szymon nie przepada za górkimi szczytami. Często natomiast zagląda do ogrodów, buszuje po sadach (pyszne wiśnie, rumiane jabłka). Najchętniej zwolniłby się z dwóch ostatnich lekcji, żeby razem z tatą szukać liści wrotyczu.

– Swoją drogą ten Ayo z Afryki to prawdziwy szczęściarz. Nic dziwnego, że tak go rodzice nazwali. Ayo znaczy szczęście – kruk nagle się ożywił. – W końcu to szpak ozdobny. Niech z dumą nosi żółtą opaskę za okiem.

– A Advay z Bangladeszu, szpak bramiński. Co o nim powiesz ciekawego? – dopytywała sójka, choć tak naprawdę chciała przyłapać Kazika na niewiedzy. Dobrze by było postawić mu kiedyś niedostateczny (najlepiej z wykrzyknikiem).

¹ Wszystkie teksty powstały na potrzeby niniejszego artykułu (przyp. Autorki).

– Imię do niego pasuje, bo sam Advay jest niezwykły – zaczął kruk. – Czarna głowa, popielate pióra, czarno-niebieskie oczy, broda i brzuch o barwie cynamonowych ciasteczek.

– Jak wołają na tego z Japonii, o którym Szymon mówił, że w szkole go Żółtodziób przezywają? – zaciekał się Gutek.

– Akira. Ma żółty dziób i żółte nogi. Drzew nie lubi. Na pastwiskach można go spotkać – wyjaśniał Kazik. – To szpak szary. Jest właścicielem brązowo-popielatych piór i białych policzków.

– No coś takiego! – oburzyła się Wiesia.

☞ Zadanie 1.

Udziel odpowiedzi na pytania.

Na kogo czeka szpak Szymon? Do kogo należy siwy kaftanik? Kto czyta baśnie braci kruczaków?

☞ Zadanie 2.

Podkreśl wyrazy, którymi można opisać bohaterki tekstu: wronę Wiesię, sójkę Stefanię. Wybierz trzy cechy. Powiedz, dlaczego te cechy wybrałaś / wybrałeś.

wrona Wiesia	sójka Stefania
zaniepokojona – wytrwała niecierpliwa – zasmucona odważna – uprzejma rozdrażniona – pracowita	wypoczęta – złośliwa wścibska – zadowolona odpowiedzialna – znudzona pomocna – leniwa

☞ Zadanie 3.

3.1. Niebieskim kolorem zamaluj w tabeli wyrazy bliskoznaczne do słów, które pojawiły się w opowieści o szpaku Szymonie.

	Wyrazy bliskoznaczne			
oburzony	zrelaksowany	zdenerwowany	rzetelny	rozdrażniony
złudzenia	przywidzenia	zaszczyty	urojenia	uwagi
żarliwy	zawstydzony	gwałtowny	zaciekł	zamyślony

3.2. Sprawdź w wyszukiwarce internetowej, jak wyglądają kuzyni Szymona: szpak ozdobny, szpak bramiński, szpak szary.

☞ Zadanie 4.

4.1. Zamaluj na zielono wyrazy, w których litera **i** pełni tylko funkcję zmiękczenia.

chwalimy	piękne	pióra	siwe
fioletowe	kaftaniki	pieczenie	piątek
wiosna	miłej	sierpień	ciocia
zaśpiewał	babcia	koleżanki	siedzę

4.2. Wypisz pozostałe wyrazy, a dowiesz się, co szpak Szymon powiedział Kazikowi.

☞ Zadanie 5.

Skreśl w tabeli wyrazy, w których występuje **ó** niewymiennie

powód	wróbel	równoważnik	odwrócić
różnorodny	szczególnie	pół	zróbmy
sposób	królestwo	porównanie	strój
kłódka	zawrócić	krówka	górnik

☞ Zadanie 6.

Napisz zaproszenie. W imieniu kruka Kazimierza zaprosz pana Bobra i panią Bobrową, bohaterów lektury *Opowieści z Narnii. Lew, Czarownica i stara szafa*, na wycieczkę po mokradłach Wymięte Koszule.

Odpowiedzi do zadań

Zadanie 1. Szpak Szymon czeka na wronę Wiesię, kruka Kazimierza, gawrona Gustawa, sójkę Stefanię. Siwy kaftanik należy do wrony Wiesi. Baśnie braci kruczaków czyta Kazik.

Zadanie 2. Wrona Wiesia: zaniepokojona (Szymon już na nich czeka na łące), zasmucona (kuzyni Szymona są piękni i kolorowi, a ona ma tylko siwy kaftanik), rozdrażniona (z powodu białych policzków Akiry). Sójka Stefania: wścibska (wypytuje Kazika o szpaka z Bangladeszu), znudzona (ma dość opowieści o kuzynach Szymona); leniwa (nie chce lecieć na łąkę).

Zadanie 3.1. oburzony: zdenerwowany, rozdrażniony; złudzenia: przywidzenia, urojenia; żarliwy: gwałtowny, zaciekł

Zadanie 4. 1. piękne, pióra, fioletowe, pieczenie, piątek, wiosna, sierpień, ciocia, zaśpiewał, babcia, siedzę; **4.2.** Chwalimy siwe kaftaniki miłej koleżanki.

Zadanie 5. różnorodny, kłódka, wróbel, szczególnie, królestwo, równoważnik, porównanie, górnik

Część druga. Książki kruka Kazika

☞ Zadanie 1.

1.1. Przeczytaj tekst.

1.2. Podkreśl w tekście wyrazy zawierające **ż** wymienne.

Czyżyk Czesław siedział na gałęzi świerka. Patrzył, jak słońce odbija się w kałuży. Myślał o papużce Petroneli, która opowiadała mu kiedyś o mosiężnych kranach, widelcach i żyrandolach. Widelce były dziwne, krany zabawne, żyrandole potężne. Kazimierz, kruk z dynastii Byстрыch Brodaczy, zamiast obrażać się na leniwych doradców, wołał wyruszyć w podróż. Pożyczył od gawrona Gustawa mapę siedmiu kontynentów. Sroka Sabinka sprawdziła, czy zabrał drążek do ćwiczeń i zapasy pożywienia. Sójka Stefania wrzuciła do torby bagażowej kilka chusteczek, nitkę ze starego kozucha i latarkę, mówiąc, że przydadzą się w razie zagrożenia. Wrona Wiesia podarowała Kazikowi książkę *Świat dla odważnych*. Kruk opróżnił zamrażarkę, bo nie chciał, by skarżyli się sąsiedzi. Wzleciał najwyżej jak potrafił. Każdy gawron go żegnał, a na niego czekała drużyna kuzynów z Afryki i Azji.

1.3. Z zaznaczonych wyrazów wypisz kolejno trzecie litery, a następnie odczytaj hasło.

HASŁO:

								×		×			
--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	---	--	--	--

⇒ Zadanie 2.

Określ formę gramatyczną podanych czasowników (osoba, liczba, rodzaj, czas, tryb, aspekt).

niech sprawdzą – siedział – zabrałbyś – opowiadaliśmy

Szyfr nr 1

☞ 2	🌳 1	★ 5	☞ 4	🏠 3	☞ 3

Szyfr nr 2

🌳 4	🌳 3	🏠 2	☞ 4	🏠 5	✉ 2	🌳 1

☞ 4	🏠 2	★ 5	🌳 1

Szyfr nr 3

☞ 3	✉ 4	☞ 1	☞ 2	🏠 3	★ 3	✉ 3	★ 5	✉ 2	🌳 1

☞ 3	🌳 1	★ 3	🌳 1

⇒ Zadanie 4.

Przeczytaj tekst, a następnie wstaw **h** lub **ch**.

Za.....artowana wiewiórka cały dzień skakała po drzewa.....
ciała dotrzeć aż zaoryzont. Zatrzymała się nawile,
 by porozmawiać zardym, s.....ludnym lisem, który trzymał
 w łapie tekst zapisany dziwnymiieroglifami. Nagle w le-
 sie zrobił się ogromnyarmider. Borsukieronim zgubił
o.....lę i zniszczył ptasiąorągiew. Pani Borsukowa zrywa-
 łaiacynty i oznajmiła mężowi, że nie pojedzie z nim ani do
iszpanii, ani doorwacji, ani doolandii.

⇒ Zadanie 5.

W każdej z ośmiu grup wyrazów podkreśl odpowiedni czasownik.

I grupa. Czasownik rodzaju męskoosobowego: czytają, lepili, naprawiliśmy.

II grupa. Czasownik, który zawiera trzy samogłoski: osłodzić, wyremontować, zagrać.

III grupa. Czasownik niedokonany: ugotować, znaleźli, skakać.

IV grupa. Czasownik w trybie rozkazującym: daj, biec, ufaj.

V grupa. Wyraz, który czasownikiem nie jest: szukać, sprawność, ulec.

VI grupa. Czasownik rodzaju żeńskiego: czekam, odejdę, kazałam.

VII grupa. Czasownik dokonany: dziękujecie, oddał, sprzątam.

⇒ Zadanie 3.

Korzystając z tablicy kodów, rozwiąż szyfrogramy, a dowiesz się, które ptaki, oprócz wróbla, należą do najliczniejszego rzędu ptaków, czyli wróblowych. Sprawdź w wyszukiwarce internetowej, jak wyglądają, gdzie występują.

TABLICA KODÓW					
×	1.	2.	3.	4.	5.
🌳	a	ę	l	p	v
★	ą	f	ł	q	w
☞	b	g	m	r	x
☞	c	h	n	s	y
🏠	ć	i	ń	ś	z
🏠	d	j	o	t	ż
✉	e	k	ó	u	ź

VIII grupa. Czasownik w czasie przyszłym: idziemy, są, naprawię.

Wpisz w okienka drugie litery podkreślonych wyrazów, a dowiesz się, jak nazywamy wycieczkę pełną przygód.

HASŁO:

--	--	--	--	--	--	--	--

⇒ Zadanie 6.

W imieniu Kazika napisz dziennik z podróży, wiedząc, że:

- w poniedziałek spotkał szpaka Mateusza z Akademii Pana Kleksa,
- we wtorek zjadł obiad z krukiem Gdasiem i czarownicą Jagą,
- w środę w towarzystwie narnijskiego drozda obserwował zamek Ker-Paravel.

Odpowiedzi do zadań

Zadanie 1. papużce, mosiężnych, potężne, obrażać się, drążyć, zagrożenia, książkę, odważnych, zamrażarkę, skarżyli się, najwyżej, drużyna; hasło: **PSTRĄGI W MAJU**

Zadanie 2. niech sprawdzą: 3. os., 1. mn., r. ---, czas ---, tryb rozkazujący, dk; siedział: 3. os., 1. poj., r. m., czas przeszły, tryb oznajmujący, ndk; zabrałbyś: 2. os., 1. poj., r. m., czas ---, tryb przypuszczający, dk; opowiadaliśmy: 1. os., 1. mn., r. nmos., czas przeszły, tryb oznajmujący, ndk.

Zadanie 3. Szyfr nr 1: gawron. Szyfr nr 2: pliszka siwa. Szyfr nr 3: muchołówka mała

Zadanie 4. Zahartowana wiewiórka cały dzień skakała po

drzewach. Chciała dotrzeć aż za horyzont. Zatrzymała się na chwilę, by porozmawiać z hardym, schludnym lisem, który trzymał w łapie tekst zapisany dziwnymi hieroglifami. Nagle w lesie zrobił się ogromny harmider. Borsuk Hieronim zgubił chochłę i zniszczył ptasią chorągiew. Pani Borsukowa zrywała hiacynty i oznajmiła mężowi, że nie pojedzie z nim ani do Hiszpanii, ani do Chorwacji, ani do Holandii.

Zadanie 5. lepili, osłodzić, skakać, daj, sprawność, kazałam, oddał, naprawię, hasło: **ESKAPADA**

Część trzecia. Kaprysy kraski Kornelii

➔ Zadanie 1.

Podkreśl w tekście związki frazeologiczne. W razie trudności skorzystaj z odpowiedniego słownika.

– Nudzi mi się – kraska Kornelia była dzisiaj nie w sosie. Od rana bolała ją głowa. Smaczny pasikonik zwiął jej sprzed dzioba. W domu czekało sprzątanie pokoju i uzupełnianie zeszytu ćwiczeń (dodawanie ziarenek prosa sposobem pisemnym).

Za to Kamila, kakadu, która ze względu na swoje różowe piórka domagała się, by przyjaciółki nazywały ją Landrynką, tryskała humorem.

– Dostałam od wujka liście eukaliptusowe. Są cudowne. Zrobię z nich piękną kołderkę – trajkotała, aż gałęzie zaczęły drżeć.

Kornelia nie zareagowała na tę rewelację, więc w ramach rewanżu Landrynka zamierzała przywołać chłopców do porządku.

– Złazi, Dalibor, co to za maniery!!! Nie poznajecie miłych koleżanek – krzyknęła.

Zimorodek Zlatan, na którego wszyscy wołali Złazi, pomachał do Kamili lewym skrzydełkiem i skoczył z trzepaka.

– Nie chciałem wam przeszkadzać – zaczął dyplomatycznie.

– Nie mydl nam oczu, cwaniaku – ożywiła się Kornelia.

Dudek Dalibor pluł sobie w brodę. Mógł polecieć do kuchni, mógł poczekać w domu na gila Gerarda, mógł nawet zająć

Szyfr nr 1	1B	5C	1B	5C	2B	1B	3E
------------	----	----	----	----	----	----	----

się układaniem puzzli. Spojrzał w niebo, lecz nie doczekawszy się interwencji ze strony błękitnych przestworzy, dołączył do towarzystwa. Trzeba dźwigać to brzemie – przemknęło mu przez myśl.

– Miło was widzieć – próbował uśmiechnąć się do dziewczyn.

➔ Zadanie 2.

Wypisz ze zdania przydawki i dopełnienia, a następnie ustal, jakimi częściami mowy zostały wyrażone.

Tamta młoda kraska poprosiła przyjaciółkę o pewną przysługę.

➔ Zadanie 3.

Podkreśl rzeczowniki, które mają w liczbie pojedynczej takie same formy w celowniku i miejscowniku.

zamek – szkoła – dom
kościół – wyspa – poręczka
tygrys – drużyna – płaszcz
budynek – roślina – burza

➔ Zadanie 4.

Wpisz w wyznaczonych miejscach odpowiednie przymiotniki z ramki, a następnie dopasuj wyjaśnienia do utworzonych wyrażień. Wpisz w kratki właściwe litery.

nieproszony – szewska – niedźwiedzia
niebieski – błędna – czarna

 rozpacz
 ptak
 przysługa
 gość
 owca
 pasja

A	nieumyślne wyrządzenie komuś przykrości
B	intruz
C	wielka złość, nad którą trudno zapanować
D	zwątpienie, utrata nadziei, ogromny smutek
E	człowiek lekkomyślny
F	człowiek pozbawiony sensu życia

➔ Zadanie 5.

Korzystając z diagramu, odczytaj zakodowane wiadomości. W szyfrach ukryły się nazwy ptaków, w których pisowni występuje **u**. Sprawdź w wyszukiwarce internetowej, jak wyglądają te ptaki, gdzie można je spotkać.

Szyfr nr 2	1A	5C	3A	5B	3E	3A	4C

Szyfr nr 3	2A	5C	2A	3B	1B

Szyfr nr 4	1B	4A	1D	1C	5C	3C	3B	3A

Szyfr nr 5	1E	5C	4A	3E	5E

X	A	B	C	D	E
1	p	k	g	o	ż
2	d	ł	c	ę	i
3	c	e	l	y	a
4	r	t	z	m	ś
5	s	h	u	n	w

⇒ **Zadanie 6.**

Wskaż właściwe części mowy. W odpowiednie miejsca wpisz litery zgodnie ze wskazówkami, a poznasz kolorowego ptaka, który ma różową czapkę na głowie.

6.1. Podkreśl rzeczowniki rodzaju żeńskiego. Z podkreślonych wyrazów wypisz kolejno trzecie i czwarte litery.

pola – hałasy – poziomki
 polowania – przeciwnicy – pomocnice
 wydarzenia – rzodkiewki
 piekarnie – wartownicy

6.2. Podkreśl czasowniki w trybie rozkazującym. Z podkreślonych wyrazów wypisz kolejno drugie litery.

zastanowię się – zjadłbym – zróbmy
 odpoczywa – niech piszą – będą pracowały
 jedź – poszłybyśmy – znajdź – stój
 wróciliśmy – bawcie się – sprawdź
 zlikwidujemy – zabierzesz – wnieście

6.1.

					R				
--	--	--	--	--	---	--	--	--	--

6.2.

O									Y
---	--	--	--	--	--	--	--	--	---

Odpowiedzi do zadań

Zadanie 1. Kornelia była dzisiaj nie w sosie. Kamila tryskała humorem. Landrynka zamierzała przywołać chłopców do porządku. Nie mydl nam oczu. Dudek Dalibor pluł sobie w brodę. Trzeba dźwigać to brzemię.

Zadanie 2. przydawki: tamta – zaimek, młoda – przymiotnik, pewną – przymiotnik; **dopełnienia:** przyjaciółkę – rzeczownik; o przysługę – wyrażenie przymkowe

Zadanie 3. szkoła, wyspa, porzeczek, drużyna, roślina, burza

Zadanie 4. D. czarna rozpacz, **E.** niebieski ptak, **A.** niedźwiedzia przysługa, **B.** nieproszony gość, **F.** błędna owca, **C.** szewska pasja

Zadanie 5. Szyfr nr 1: kukułka. Szyfr nr 2: puchacz. Szyfr nr 3: dudek. Szyfr nr 4: krogulec. Szyfr nr 5: żuraw

Zadanie 6.1. poziomki, pomocnice, rzodkiewki, piekarnie;

6.2. zróbmy, niech piszą, jedź, znajdź, stój, bawcie się, zlikwidujemy, wnieście; hasło: **zimorodek orientalny**

Część czwarta. Żarty żurawia Żelibora

⇒ **Zadanie 1.**

Podkreśl w tekście wyrazy, które mają więcej niż jedno znaczenie.

Żuraw Żelibor czyścił pióro szare, wieczorem przeglądał albumy stare. Paczka znajomych ze Śląska narzekała, że ścieżka do zamku jest wąska. Cztery sroki kolejką pojechały, kamienice w Nikiszowcu podziwiały. Tylko raniuszek Ryszard w gniazdku swoim siedział, o tkaczach afrykańskich wszystko mi opowiedział.

⇒ **Zadanie 2.**

2.1. Podkreśl czasowniki w osobowej formie. Wpisz w kratki trzecie litery z podkreślonych wyrazów.

zatęsknił – wykonano – sprawdzać – znalazły
 giń – umyto – wyczarujecie – biec
 wygrać – pozmywaj – idą
 śpiewać – móc – poczekalibyśmy
 wyremontowano – ulepimy

2.2. Podkreśl przysłowki. Wpisz w kratki czwarte litery z podkreślonych wyrazów.

tamtę – najzyczliwiej – obok
 skrupulatnie – sumienny – jutro – albo
 teraz – oczekiwanie – niewygodnie – dwunasty
 oraz – żywiołowo – poszlibyśmy – świeżo – rachunek

A.

--	--	--	--	--	--	--	--

B.

--	--	--	--	--	--	--	--

➔ Zadanie 3.

3.1. Podkreśl w tekście wyraz, który ma więcej niż jedno znaczenie.

Myszka Malwina zamieszkała w domu z czerwonymi okiennicami. Codziennie rano wychodziła ze swojej sypialni i biegła do lasu. Wieczorem spacerowała po pokojach. Szukała skarbów i smakołyków. Wczoraj otworzyła pomieszczenie, które należało do dwunastoletniego Tomka. Wskoczyła na biurko i uważnie przyglądała się komputerowi. Została dłużej, bo zauważyła, że urządzenie, na którym chłopiec pracuje, nie ma myszki.

3.2. Wypisz z tekstu:

- A)** pięć wyrazów, w których litera *i* pełni tylko funkcję zmiękczenia;
- B)** pięć wyrazów, w których litera *i* pełni funkcję zmiękczenia oraz samogłoski.

3.3. Napisz krótką historyjkę, w której wykorzystasz jeden z poniższych wyrazów. W swojej opowieści wykaż, że wybrany wyraz ma więcej niż jedno znaczenie.

gwiazda – wąż – smoczek

➔ Zadanie 4.

4.1. Na niebiesko zamaluj wyrazy, w których występuje *ż* niewymienne. Zielonym kolorem zamaluj wyrazy zawierające *ż* wymienne.

pożartować	skarżyć	drapieżnik	rozkazesz
zwyciężyć	pożegnanie	przekazał	wypożyczyć
ścieżka	spożywczy	obrażony	okaże się
węższy	przeważało	kożuch	pierozki

4.2. Wypisz wyrazy z *ż* wymiennym. Do każdego wyrazu podaj słowo, które uzasadnia jego pisownię.

➔ Zadanie 5.

Otocz kółkiem wyrazy, które zapisujemy i wielką, i małą literą. Uzasadnij ich pisownię. Skorzystaj ze wzoru.

Wzór: Mikołajki – miasto w województwie warmińsko-mazurskim; mikołajki – zwyczaj obdarowywania się prezentami

ARGENTYŃCZYK	POLKA	TELEWIZOR
HELSINKI	ALPY	WĘGIERKA
SPODEK	SYLWESTER	NAMIOT
MAZUR	HERB	RÓŻA

➔ Zadanie 6.

Zbuduj zdanie oraz równoważnik zdania o początkowych literach: **k – d – w, t – z – c.**

Skorzystaj ze wzoru.

Kod: **p – r – p**

Przeczytałem rano podręcznik. Przybycie rannego posłańca.

Odpowiedzi do zadań

Zadanie 1. żuraw, pióro, paczka, zamek, kolejka, gniazdko

Zadanie 2.1. zatęsknił, znalazły, giń, wyczarujecie, pozmywaj, idą, poczekałobyśmy, ulepimy; **2.2.** najzyczliwiej, skrupulatnie, jutro, teraz, niewygodnie, żywiłowo, świeżo; hasło: **TAN-CZĄCE ŻURAWIE**

Zadanie 3.1. myszka; **3.2. A)** zamieszkała, codziennie, biegła, wieczorem, biurko; **B)** Malwina, czerwonymi, wychodziła, komputerowi, myszki

Zadanie 4.1. pożartować, ścieżka, pożegnanie, spożywczy, drapieżnik, kożuch, wypożyczyć; **4.2.** zwyciężyć, bo zwycięzca; węższy, bo wąski; skarżyć, bo skarga; przeważało, bo przewaga; przekazał, bo przekazać, obrażony, bo obrazić; rozkazesz, bo rozkazać; okaże się, bo okazało się; pierozki, bo pierogi

Zadanie 5. Polka – obywatelka Polski, polka – taniec; Spodek – hala widowiskowo-sportowa w Katowicach, spodek – talerzyk używany jako podstawka pod filiżankę; Sylwester – imię męskie, sylwester – ostatni dzień w roku; Węgierka – obywatelka Węgier, węgierka – śliwka; Mazur – mieszkaniec Mazur, mazur – taniec; Róża – imię żeńskie, róża – kwiat

Zadanie 6. Przykładowe rozwiązanie zadania.

Kod **k – d – w:** Książę dotarł wieczorem. Kłopoty dumnego wojownika.

Kod **t – z – c:** Tancerz został cukiernikiem. Taszczenie złotych cegieł.

CZY WIESZ, ŻE...

Przygotowanie zagadek dla uczniów w postaci zaszyfrowanego tekstu jest bardzo proste.

Wystarczy zmienić czcionkę np. na **Webdings** czy **Wingdings** a test będzie wyglądał zagadkowo, jak ten poniżej:

Jak to zrobić? Napisz dowolny tekst, ja ukryłam – **zakodowałam** przysłowie: Niedaleko pada jabłko od jabłoni. Zaznacz go i zmień czcionkę na **Webdings** lub **Wingdings**. Przygotuj dla uczniów legendę z alfabetem, aby mogli rozszyfrować tekst, np. N = ☹, i = Ⓜ, e = 📦. Zagadka gotowa – miłej zabawy.

Aldona Ferdyn (RODN „WOM” w Katowicach)

Edukacja włączająca – edukacją dla wszystkich

— Dariusz Drożdż —

Nauczyciel współorganizujący kształcenie specjalne w Szkole Podstawowej nr 29 im. W. Broniewskiego w Sosnowcu

Edukacja włączająca – jeden z kierunków polityki edukacyjnej państwa

» Edukacja włączająca budzi wątpliwości i rodzi wiele pytań. Jest wiodącym kierunkiem polityki edukacyjnej w Europie i USA już od połowy XX w., a od początku XXI w. wprowadzonym również w Polsce. Jej założenia to równy dostęp do szkoły dla wszystkich uczniów, harmonijny rozwój, elastyczny system wsparcia współpracujących ze sobą specjalistów, wspólny program kształcenia¹. Jest edukacją otwartą na potrzeby wszystkich uczniów – w formie inkluzji do jednej klasy uczęszczają uczniowie sprawni i dzieci o różnym stopniu i rodzaju niepełnosprawności, różnych zaburzeniach rozwojowych,

możliwościami intelektualnych, sensorycznych, emocjonalnych i ruchowych. W procesie kształcenia uwzględnia się ich zróżnicowane potrzeby, zapewnia wszechstronny rozwój i wsparcie w pokonywaniu trudności. Promuje postawy zrozumienia, tolerancji, elastyczności w myśleniu, komunikatywności, dostosowanie tempa nauki i metod pracy do możliwości każdego dziecka. Podstawą teoretyczną edukacji włączającej jest myśl Aleksandra Hulka, który twierdził, że potrzeby edukacyjne osób sprawnych i osób z różnego rodzaju niepełnosprawnościami są w znacznej mierze wspólne². Ważna jest tzw. inkluzja społeczna polegająca na wypracowaniu w społeczności świadomości praw i potrzeb osób z niepełnospraw-

nościami i akceptacja takiego stanu rzeczy³. Ma przygotować każdego ucznia do dorosłości i włączenia w życie społeczne poprzez rozwijanie mocnych stron, talentów i samodzielności w gronie rówieśników. Istotę edukacji włączającej oddają słowa Specjalnego Sprawozdawcy ONZ ds. Prawa do Edukacji, Kishore Singha: *Edukacja jest prawem, a nie przywilejem*. Założenia podstaw edukacji włączającej sformułowane w Deklaracji z Salamanki zostały podpisane w czerwcu 1994 r. przez rządy 92 państw oraz 25 organizacji międzynarodowych⁴, co wskazuje wagę tego zadania. Potwierdzeniem są słowa Koichiro Matsuury, Dyrektora Generalnego UNESCO (od 1999 r. do 2009 r.): *Dobra edukacja – to edukacja włączająca, zapewniająca pełne*

1 G. Szumski: *Koncepcja edukacji włączającej*. W: *Edukacja włączająca w szkole i przedszkolu*, s. 14 – 24. Red. naukowa I. Chranowska, G. Szumski. FRSE, Warszawa 2019. https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf [Dostęp: 25.01.2024 r.].

2 Tamże: s. 20.

3 A. Chilman: *Wyzwania planowania edukacji włączającej. Społeczne i poznawcze aspekty pełnego uczestnictwa w procesie kształcenia osób z niepełnosprawnościami*. W: *Pedagogika specjalna – poszukiwania*. Red. naukowa I. Ramik-Mażewska. Rys, Poznań 2021. Wydanie I, s. 33 – 39.

4 K. Szczepkowska: *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania*. ORE, Warszawa 2019. <https://zpe.gov.pl/a/edukacja-wlaczajaca-w-szkole-szanse-i-wyzwania/DbJ4Q6mQr> [Dostęp: 5.10. 2023 r.].

uczestnictwo wszystkim uczniom, niezależnie od płci, statusu społecznego i ekonomicznego, rasy, miejsca zamieszkania, niepełnosprawności, wieku czy wyznania⁵. W interesie społeczeństwa jest niwelowanie barier i tworzenie pomostów wiodących do lepszej przyszłości dla każdego jej członka⁶.

Takie podejście do edukacji potwierdza treść wielu powszechnie znanych dokumentów m.in.: *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* (1948); *Konwencji Praw Dziecka* (1989); *Światowej Deklaracji Edukacji dla Wszystkich* (1990); *Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych* (1993); *Deklaracji z Salamanki – Wytycznych dla Działań w zakresie Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych* (1994); *Milenijnych Celów Rozwojowych* (2000), *Programu Edukacji dla Wszystkich do 2015*; *Konwencji Praw Osób Niepełnosprawnych* (2006); 48 Sesji UNESCO – Międzynarodowej Konferencji nt. *Edukacja włączająca – drogą do przyszłości* (2008).

Kształcenie segregacyjne, integracyjne, włączające

W naszym systemie oświaty dostępne są trzy formy kształcenia: kształcenie specjalne, integracyjne, inkluzyjne. Jako początek rozwoju edukacji inkluzyjnej można wskazać rok 2016, kiedy zaczął obowiązywać akt prawny⁷ pozwalający na zatrudnienie w oddziałach ogólnodostępnych, w których uczą się uczniowie niepełnosprawni, nauczycieli współorganizujących kształcenie specjalne dla uczniów ze spektrum autyzmu oraz ze sprzężeniami.

1. Kształcenie specjalne (segregacyjne): skupia się na problemach dziecka i usprawnianiu zaburzonych funkcji, a nauczanie odbywa się w szkołach i placówkach specjalnych. Sposób or-

ganizacji lekcji dostosowuje się do szczególnych potrzeb uczniów pod względem metod edukacyjnych i wyposażenia. Kształcenie odbywa się pod kierunkiem pedagogów specjalnych, posiadających kwalifikacje dostosowane do określonych niepełnosprawności. W takich szkołach uczeń może nawiązać emocjonalne więzi z rówieśnikami mającymi podobne problemy i zaburzenia.

2. Kształcenie integracyjne: w założeniu jest niesegregacją; polega na organizacji wspólnego kształcenia dzieci i młodzieży zdrowych z dziećmi i młodzieżą o specjalnych potrzebach edukacyjnych (niepełnosprawnych ruchowo, niewidzących i niedowidzących, niesłyszących i słabosłyszących, upośledzonych umysłowo, z autyzmem, z niepełnosprawnością sprzężoną). Jest realizowane przez: umieszczenie dzieci niepełnosprawnych w klasie specjalnej szkoły masowej z zapewnieniem tzw. integracji przestrzennej, lub umieszczenie dzieci niepełnosprawnych w klasie lub

szkole integracyjnej z zapewnieniem specjalnej pomocy. Szkoła integracyjna (z oddziałami integracyjnymi) nie jest szkołą rejonową najbliższą miejscu zamieszkania dziecka. Przyjmuje dzieci w zależności od dysponowania wolnymi miejscami, zgodnie z liczebnością określoną w przepisach.

3. Kształcenie włączające (inkluzyjne): jest społecznym modelem niepełnosprawności – koncentruje się na pokonywaniu barier w procesie edukacji, skupia się na docenianiu i wspieraniu różnorodności wszystkich uczniów – to edukacja dla wszystkich. Korzyścią jest fakt, że dziecko niepełnosprawne uczy się w szkole rejonowej, najbliższej miejsca zamieszkania wśród rówieśników w przyjaznej atmosferze, w poczuciu przynależności do zbiorowości⁸.

Zalety i bariery edukacji włączającej

Charakterystyczne cechy poszczególnych sposobów organizowania procesu nauczania przedstawia tabela 1⁹.

Tabela 1

Podejście segregacyjne	Podejście integracyjne	Podejścia włączające
<ul style="list-style-type: none"> Edukacja dla niektórych Koncentracja na przedmiocie i programie nauczania Jednakowy program dla wszystkich uczniów Nacisk na nauczanie Podejście diagnostyczne skupione na deficytach Umieszczenie ucznia w placówce segregacyjnej Nauczyciel bezradny bez pomocy specjalisty 	<ul style="list-style-type: none"> Edukacja dla prawie wszystkich uczniów Koncentracja na uczniu Indywidualny program nauczania dla niepełnosprawnych uczniów Nacisk na nauczanie i uczenie się Poszukiwanie słabych i mocnych stron ucznia Umieszczenie ucznia w odpowiednim programie Nauczyciel współpracuje ze specjalistą 	<ul style="list-style-type: none"> Edukacja dla wszystkich Koncentracja na klasie Strategia nauczania dla nauczycieli Nacisk na uczenie się i wspólne rozwiązywanie problemów Podejście holistyczne skupione na możliwościach Adaptacja warunków panujących w regularnej klasie szkolnej, tak by zaspokoić potrzeby każdego ucznia Nauczyciel staje się specjalistą, bierze odpowiedzialność za wszystkie dzieci – sprawne i niepełnosprawne

5 J. Prządło-Grelich, K. Wanat-Kucięba: *Czym jest edukacja włączająca? Wskazówki do pracy z uczniami słabowidzącymi i z zaburzeniami logopedycznymi*. <https://pedagogika.spcjalna.edu.pl/wiadomosci/czym-jest-edukacja-wlaczajaca/> [Dostęp: 31.05.2022 r.].

6 A. Firkowska-Mankiewicz: *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły*. Warszawa 2012. <https://docplayer.pl/21505518-Edukacja-wlaczajaca-zadaniem-na-dzis-polskiej-szkoly.html> [Dostęp: 15.06.2022 r.].

7 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym* (Dz. U. 2020 poz. 1309).

8 Na podstawie: A. Firkowska-Mankiewicz: *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły...* [Dostęp: 15.06.2022 r.] i J. Skibska, M. Warchał: *Edukacja inkluzyjna dziecka niepełnosprawnego w szkole ogólnodostępnej a integracja społeczna*, s 381 – 384. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/7777/08_Edukacja_inkluzyjna.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Dostęp: 25.01.2024 r.].

9 A. Firkowska-Mankiewicz: *Edukacja włączająca zadaniem na dziś polskiej szkoły...*

Z analizy wynika, że podejście włączające jest najbardziej przyjazne dla ucznia – skupia się na rozwijaniu jego indywidualnego potencjału i wspólnym

rozwiązywaniu problemów. Nauczyciel jest specjalistą, który czuje się odpowiedzialny za rozwój każdego podopiecznego.

Zestawienie cech różnicujących edukację włączającą i kształcenie integracyjne przedstawia tabela 2¹⁰.

Tabela 2

Kształcenie integracyjne	Edukacja włączająca
Wybrane szkoły integracyjne	Każda szkoła rejonowa
Klasy integracyjne	Zwykłe klasy szkolne
Indywidualne programy kształcenia	Wspólny, zindywidualizowany program
Odpowiedzialność pedagogów specjalnych za kształcenie uczniów niepełnosprawnych	Odpowiedzialność nauczyciela klasowego za kształcenie uczniów niepełnosprawnych
Stała pomoc specjalna dla uczniów niepełnosprawnych	Elastyczna pomoc specjalna dla nauczycieli i uczniów

Z analizy wynika, że w edukacji integracyjnej uczeń może liczyć na pomoc nauczyciela wspomagającego, bierze udział w lekcjach oraz w życiu klasy w miarę swoich możliwości, ale naprawdę pozostaje na uboczu. Ucznia dopasowuje się do przyjętej normy. Plusem podejścia integracyjnego jest przełamanie stereotypów dotyczących kształcenia dziecka z niepełnosprawnością; brak podziału uczniów na pełnosprawnych i niepełnospraw-

nych sprzyja rozwojowi pozytywnych postaw wobec niepełnosprawności ze strony uczniów zdrowych, wzrasta tolerancja, życzliwość, chęć niesienia pomocy, zaradność. Edukacja włączająca zakłada dostosowanie się szkoły do potrzeb uczniów, tak aby uczeń nienormatywny mógł odczuwać ją jako własną przestrzeń, a nie tylko się integrować¹¹. Przestrzenią wspierania rozwoju uczniów jest klasa, a nie gabinet specjalisty i praca *jeden na jeden*.¹² Takie

podejście zapewnia uczniom jednocześnie nauczanie i akceptację koleżanek i kolegów, poczucie przynależności do zbiorowości szkolnej, uczestnictwo w życiu szkolnym i osiągnięcia na miarę możliwości. Dla nauczycieli jest zachętą do poszukiwania nowych metod i form pracy. Jest to edukacja zrównoważona, wspierająca budowanie wspólnoty.

Zalety edukacji włączającej dla wszystkich uczniów – normatywnych i poza normą przedstawia tabela 3¹³.

Tabela 3

Uczniowie poza normą	Uczniowie normatywni
1. Mogą w pełni uczestniczyć w życiu szkolnym, co oferuje im namiastkę egzystowania w społeczeństwie.	1. Uczniowie w naturalny sposób przyswajają tolerancję oraz akceptację odmienności.
2. Uczą się z większą efektywnością, ponieważ środowisko jest lepiej dostosowane do ich potrzeb.	2. Wspólna nauka z osobami nienormatywnymi rozwija też umiejętność obserwacji, analizowania utartych schematów myślenia, kreatywność.
3. Są akceptowani przez pozostałych uczniów i traktowani na równi z nimi, co przekłada się na dobrostan psychiczny i zdolności rozwojowe.	3. Uczniowie zmieniają swój sposób postrzegania <i>inności</i> . Specjalne potrzeby edukacyjne przestają być postrzegane jako łatwe etykiety, które można przypiąć innym osobom. Takie podejście do świata pozwala zaś lepiej zrozumieć uczniom również ich samych, uczy ich krytycznej refleksji oraz namysłu nad tym, czym jest ludzkie społeczeństwo.
4. Osoby z niepełnosprawnościami będą lepiej radzić sobie po zakończeniu edukacji, np. na rynku pracy.	4. Placówki realizujące edukację włączającą z definicji muszą być znakomicie wyposażone, co pozytywnie odbija się na procesie nauczania wszystkich uczniów, również tych normatywnych.

10 Źródło: G. Szumski: *Wokół edukacji włączającej*. APS, Warszawa 2010, s. 19. <https://pedagogika-specjalna.edu.pl/wiadomosci/czym-jest-edukacja-wlaczajaca/> [Dostęp: 25.01.2024 r.].

11 Tamże.

12 Na podstawie: *Czym jest edukacja włączająca? W: Szkoła w zasięgu ręki – Szkoła to ekosystem – o synergii działań różnych podmiotów*. <https://edukacjawzasięgureki.pl/edukacja-wlaczajaca/> - strona informacyjna Ministerstwa Edukacji i Nauki [Dostęp 15.12.2022 r.].

13 R. Łozowski: *Zalety edukacji włączającej, bariery edukacji włączającej*. W: *Edukacja włączająca: czym jest, na czym polega i jakie są zasady edukacji włączającej?* <https://buki.org.pl/news/edukacja-wlaczajaca/#3> [Dostęp: 15.01.2023 r.].

Wartością edukacji włączającej są: jednakowy dostęp do szkoły dla wszystkich, zrównoważone cele kształcenia, harmonijny rozwój, elastyczny system wsparcia współpracujących ze sobą specjalistów, wspólny program kształcenia, poszanowanie różnorodności uczniów bez uprzedzeń.

Barierami na drodze realizacji edukacji włączającej są:

1. Przeszkody ekonomiczne mające wpływ na: infrastrukturę, przygotowanie nauczycieli, narzędzia do regularnej ewaluacji wyników nauczania.
1. Czynniki ludzkie: brak zrozumienia idei edukacji włączającej, świadome odrzucenie idei edukacji włączającej.¹⁴

Wyzwania edukacji włączającej dla społeczności szkolnej

Edukacja włączająca wpisuje się w realia każdej szkoły, przedszkola i placówki oświatowej, wymaga przygotowania i wsparcia w wypełnianiu przez nie nowych zadań.

Główne wyzwania tego typu edukacji dotyczą zagadnień: jak uczyć w zróżnicowanej klasie, jak radzić sobie z trudnymi zachowaniami uczniów, jak niwelować trudności we współpracy ze specjalistami i z rodzicami, w tym z brakiem akceptacji dla odmienności ze strony rodziców uczniów sprawnych i samych uczniów, niedoborem specjalistów w szkołach ogólnodostępnych, zbyt licznymi klasami, brakiem rzetelnej diagnozy funkcjonalnej, często nieakceptowaniem niepełnosprawności dziecka w jego rodzinie lub z nadopiekuńczością osób bliskich, stereotypowym postrzeganiem uczniów z niepełnosprawnością przez rówieśników, czego skutkiem mogą być zachowania agresywne, izolacja, wykluczenie, także dręczenie (*bullying*), ze względu na obawy dotyczące obniżenia poziomu kształcenia.¹⁵

Ważne jest przekonanie tak dyrektora szkoły, jak i nauczycieli o wartości prowadzenia w szkole procesu nauczania zgodnie z teorią edukacji włączającej, zdobycie rzetelnej wiedzy o problemach, z którymi społeczność szkolna będzie musiała się zmierzyć, w tym przeprowadzenie szkoleń w zakresie: wspólnego planowania pracy w zróżnicowanych zespołach klasowych, współpracy nauczycieli ze specjalistami, niwelowania barier i problemów komunikacyjnych na drodze uczeń – nauczyciel, nauczyciel – rodzic, pozyskanie rodziców wszystkich uczniów do współpracy.

Wprowadzenie edukacji włączającej obejmuje trzy obszary wyzwań:

1. Zróżnicowanie edukacji – jak uczyć w zróżnicowanym zespole klasowym.
2. Akceptacja inkluzji przez rodziców i uczniów.
3. Tworzenie pozytywnego klimatu w klasie, w szkole, w środowisku.

➤ Zróżnicowanie edukacji – jak uczyć w zróżnicowanym zespole klasowym.

Uczenie w zróżnicowanej klasie stanowi wyzwanie dla nauczycieli i dla szkoły. Trudności pracy w systemie edukacji włączającej dotyczą: efektywnego i zgodnego z indywidualnym potencjałem kształcenia wszystkich uczniów, radzenia sobie z trudnymi zachowaniami uczniów oraz planowania pracy i rozwiązywania problemów we współpracy ze specjalistami, a także niwelowania barier komunikacyjnych z rodzicami, w tym pozyskanie ich do współpracy.

Nauczanie w zróżnicowanej klasie wiąże się z uwzględnieniem w procesie nauczania występowania różnic między uczniami i potrzebą odpowiedniego wspomaganie każdego z nich w trakcie bieżącej pracy na lekcji odpowiednio do jego możliwości psychofizycznych i indywidualnych

potrzeb – uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, uczniowie z niezdiagnozowanymi problemami, uczniowie ze środowisk zaniedbanych wychowawczo, uczniowie z talentami i uzdolnieniami. Przed nauczycielami wiele zadań:

- dostosowanie procesu kształcenia do indywidualnych różnic rozwojowych poszczególnych uczniów, w tym do zdolności ogólnych (inteligencji, uzdolnień, zainteresowań, umiejętności oraz tempa pracy każdego z uczniów), co wiąże się z gruntowną analizą podstawy programowej i dostosowaniem wymagań edukacyjnych do indywidualnych możliwości ucznia, w tym także dostosowaniem wymagań edukacyjnych do specjalnych potrzeb edukacyjnych,
 - wybór odpowiedniego programu nauczania lub jego modyfikacja,
 - traktowanie programu nauczania jako propozycji rozwijania wielokierunkowej aktywności uczniów,
 - modyfikowanie zadań dla uczniów w zależności od potrzeb i możliwości konkretnego dziecka,
 - uwzględnienie w toku prowadzenia lekcji różnic indywidualnych występujących między poszczególnymi uczniami, co będzie się wiązało ze zróżnicowanymi czynnościami zarówno nauczyciela, jak i poszczególnych uczniów (różnorodne środki dydaktyczne, odpowiednio sformułowane polecenia, wyjaśnienia itp.).
- W procesie kształcenia, który uwzględni dostosowanie treści, metod nauczania i sprawdzania wiedzy, oceniania, środków dydaktycznych, form organizacyjnych i wszelkich działań pedagogicznych do zdiagnozowanych potrzeb konieczne jest określenie celów nauczania jako opisu zamierzonych zmian w poziomie opanowania wiedzy i umiejętności przez ucznia.

¹⁴ Na podstawie: Czym jest edukacja włączająca? W: Szkoła w zasięgu ręki... [Dostęp 15.12.2022 r.].

¹⁵ Na podstawie: K. Szczepkowska: Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania...

Wyzwaniem dla szkoły są:

- stworzenie planu nauczania dla wszystkich uczniów, uwzględniającego ich potrzeby,
- określenie takich metod, form pracy, środków dydaktycznych, które zachęcą wszystkich uczniów do udziału w lekcjach, co wpłynie pozytywnie na ich frekwencję na zajęciach,
- kształtowanie otwartości na inność, w tym rozumienia różnorodności,
- tworzenie atmosfery szacunku oraz życzliwości między nauczycielami i uczniami, która sprzyja aktywności uczniów i ich udziałowi w procesie uczenia się i współpracy między uczniami,
- stosowanie takiego sposobu oceniania szkolnego, który będzie wspierał uczniów w osiąganiu sukcesów, skupiał się na możliwościach, nie na wskazywaniu porażek,
- wypracowanie zasad skutecznego wspierania nauczycieli przez pedagoga, psychologa i innych specjalistów zatrudnionych w szkole w diagnozowaniu potrzeb uczniów i prowadzeniu odpowiednich działań we współpracy,
- wspomaganie wszystkich uczniów w procesie nauczania poprzez różnicowanie pracy domowej z uwzględnieniem możliwości każdego ucznia; jej systematyczne sprawdzanie dostarczy nauczycielowi informacji o stanie opanowania przez każdego ucznia wymaganych treści,
- skuteczne integrowanie uczniów podczas realizacji wspólnych przedsięwzięć – przestrzeganie zasady, że wszyscy uczniowie biorą udział w zajęciach poza klasą (wycieczki, wyjścia, imprezy szkolne, święta, uroczystości),
- systematyczne doskonalenie przez nauczycieli umiejętności w zakresie metod i środków stosowanych w

nauczaniu zróżnicowanego zespołu klasowego,

- współpraca kadry nauczycielskiej przy realizacji wspólnego, elastycznego programu kształcenia w klasach ze zróżnicowanymi uczniami,
- wspólne planowanie lekcji w zakresie doboru metod i form pracy,
- udzielanie uczniom częstych, wyczerpujących informacji zwrotnych na temat ich postępów i wzmacnianie motywacji do uczenia się,
- właściwa współpraca z rodzicami wszystkich uczniów – normatywnych, ze zdolnościami oraz z niepełnosprawnościami.

W tak rozumianym procesie nauczania ważna jest strategia nauczania, w szczególności korzystanie przez nauczycieli podczas lekcji z metod opartych na współpracy¹⁶.

Materiał nauczania powinien być przedstawiany przez nauczycieli w sposób klarowny, przejrzysty z wykorzystaniem metod uwzględniających (neuro)różnorodność uczniów, zróżnicowane style uczenia się, wspomagany przez stosowanie technologii informacyjnych do indywidualizowania i wizualizacji materiału, co będzie sprzyjało efektywnemu zagospodarowaniu czasu lekcji. Wśród stosowanych metod pracy pomocne może być wdrożenie metodyki STREAM, która odpowiada najbardziej aktualnym potrzebom wszechstronnej edukacji opartej na kreatywności, pracy grupowej i metodzie projektu z wykorzystaniem nowoczesnych narzędzi; należą do nich: tablica interaktywna, laptopy, komputery, Internet, audiobooki, filmy edukacyjne, pomoce edukacyjne związane z wizualizacją treści, takie jak plansze do demonstracji, plakaty, symbole, grafiki i wykresy łączące tekst z rysunkiem, mapy myśli i skojarzeń. Wykorzystanie aktywizujących metod pracy, np. burzy mózgów, obserwacji, dyskusji, twórcze-

go rozwiązywania problemów, studium przypadku, metod ekspresji umożliwiające uczenie się poprzez działania i przeżywanie emocji, np. dramy, elementów ruchu – wpłynie na większe zaangażowanie uczniów na lekcji oraz ich aktywność i pomysłowość. Pomocne rozwiązania to różne warianty pracy uczniów w grupach i parach (zróżnicowanych pod względem możliwości i uzdolnień), także tutoring rówieśniczy, rozwiązania uelastyczniające przebieg lekcji (np. stacje zadaniowe). Wykonując różne zadania, rozwiązując problemy i stawiając czoła wyzwaniom uczniowie będą mieli możliwość uczenia się współpracy, skutecznego komunikowania się, brania odpowiedzialności za wynik własnej pracy i pracy grupy. Dzięki zastosowaniu takiej strategii nauczyciele mogą monitorować na bieżąco ich postępy, w tym indywidualne osiągnięcia¹⁷.

W związku powyższym ważne jest rozwijanie kompetencji nauczycieli w zakresie:

- praktycznej wiedzy na temat funkcjonowania uczniów z różnego rodzaju specjalnymi potrzebami edukacyjnymi,
- umiejętnego wdrażania metodyki pracy z uczniami dostosowanej do ich potrzeb i możliwości, opartej w szczególności na doświadczeniu, grupowej aktywności, współpracy i pobudzaniu do myślenia i aktywnego udziału w lekcji,
- zmiany koncepcji oceniania poprzez odejście od rywalizacji między uczniami i skupieniu się na współpracy i pomocy koleżeńskiej oraz na wspomaganie uczniów w odnoszeniu sukcesów; nie można też pominąć uczniów uzdolnionych, w przypadku których indywidualizacja procesu kształcenia stanowi w przestrzeni grupy zróżnicowanej poważne wyzwanie.

¹⁶ Na podstawie: K. Szczepkowska: *Edukacja włączająca w szkole – szanse i wyzwania...*

¹⁷ Na podstawie: *Edukacja włączająca w szkole i przedszkolu*. Red. I. Chrzanowska, G. Szumski. FRSE, Warszawa 2019. I. G. Szumski: *Zróżnicowane grupy uczniów – jakie problemy*, s. 62 – 69; 2. G. Szumski: *Osiągnięcia szkolne jakie uwarunkowania*, s. 72 – 77; 3. K. Cichocka-Segiet, P. Mostowski, P. Rutkowski: *Uniwersalne projektowanie zajęć jako droga do zaspokajania zróżnicowanych potrzeb edukacyjnych*. https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf [Dostęp: 25.01.2024 r.] i *Projektowanie uniwersalne w edukacji*. <https://www.zycieszkoly.com.pl/arttykul/projektowanie-uniwersalne-w-edukacji> [Dostęp: 15.12.2022 r.].

➤ Problemy z akceptacją inkluzji przez rodziców i uczniów.

Znaczącym wyzwaniem jest brak akceptacji ze strony rodziców uczniów sprawnych, którzy obawiają się obniżenia poziomu kształcenia. Ponadto trudnym zadaniem może być postawa samych uczniów, którzy postrzegają uczniów z niepełnosprawnością jako niezdarnych, nieporadnych, niezaradnych życiowo, wymagających pomocy. To może sprzyjać izolacji, wykluczaniu, zachowaniom agresywnym. Takich reakcji obawiają się rodzice uczniów z niepełnosprawnością. W dodatku często mają oni problem z akceptacją niepełnosprawności własnego dziecka lub są wobec niego nadopiekuńczy. Odpowiednie postępowanie w stosunku do takich rodziców jest trudne.

Ważna jest współpraca nauczycieli, specjalistów i rodziców w budowaniu pozytywnego klimatu szkoły w edukacji włączającej. Brak atmosfery zrozumienia i akceptacji oraz wytworzenie się w społeczności szkolnej tzw. klimatu obronnego utrudnia prowadzenie edukacji inkluzyjnej w szkołach.¹⁸ Najważniejsze zadanie stoi w tym obszarze przed dyrektorem szkoły i gronem pedagogicznym, którzy muszą znaleźć sposób pozyskania rodziców uczniów do współpracy oraz wypracować metody wsparcia, które będą przez rodziców akceptowane.

➤ Tworzenie pozytywnego klimatu w klasie, w szkole, w środowisku.

Istotnym elementem inkluzji jest – jak wspomniano wyżej – budowanie pozytywnego klimatu w szkole. Ważna jest postawa dyrektora i nauczycieli związana z akceptacją i szacunkiem do indywidualnych potrzeb uczniów oraz przekonanie o wartości edukacji włączającej. Wyzwaniem jest budowanie współpracy w klasie ukierunkowane na kształtowanie u uczniów postaw otwar-

tości dla inności, nacisk na umiejętności społeczne, wzajemne zrozumienie, społeczny rozwój ucznia, co powinno przełożyć się na poczucie przynależności każdego ucznia do zespołu klasowego i środowiska szkolnego. Dobrej atmosferze i współpracy sprzyja motywujący charakter oceniania stosowany przez wszystkich nauczycieli, w tym podkreślanie tego, co było w odpowiedzi ucznia dobre, np. staranność wykonania zadania, dobra współpraca z zespołem podczas realizacji zadania, oryginalność wypowiedzi. Ponadto ważne jest zainteresowanie nauczycieli problemami uczniów, pozyskiwanie ich opinii w różnych sprawach szkolnych i gotowość do pomagania. Rzeczą niezbędną jest natychmiastowe reagowanie na zachowania aspołeczne – jeśli się zdarzą – poprzez ich dogłębne wyjaśnienie. Zwracanie się do uczniów po imieniu skrac dystans, a uczniowie mają poczucie, że są ważni i akceptowani.

Ważnym elementem budowania pozytywnego klimatu jest odpowiedni program wychowawczo-profilaktyczny wdrażany przez wszystkich nauczycieli, którzy realizują wspólne ustalenia, biorąc pod uwagę jakość pracy szkoły.¹⁹

Na podstawie mojej pracy w szkołach, w tym w szkole podstawowej z oddziałami integracyjnymi uważam, że konieczne są szkolenia w zakresie dobrej współpracy nauczycieli z rodzicami uczniów zarówno normatywnych, jak i z niepełnosprawnościami, a także uczniów szczególnie uzdolnionych; zasad budowania atmosfery sprzyjającej rozumieniu inkluzji i pokonywania uprzedzeń, sposobów uczenia rozumienia inności i przekonania o pozytywnej wartości różnorodności dla społeczności szkolnej, skutecznej współpracy nauczycieli w związku z pracą w zróżnicowanym środowisku uczniowskim, efektywnej współpracy nauczycieli ze

specjalistami w zakresie rozpoznawania potrzeb uczniów i sposobu ich realizowania.

W szkołach powinny obowiązywać jasne zasady postępowania, przy czym ważne jest konsekwentne ich stosowanie przez społeczność szkolną, w szczególności w odniesieniu do przejawów niewłaściwego zachowania i nietolerancji.

Motywowaniu uczniów do aktywności i zainteresowaniu tematem lekcji sprzyja sposób prezentowania treści, w szczególności wykorzystanie multimedialnych do wizualizacji materiału, rysunków i schematów oraz kolorów do podkreślenia ważniejszych treści. W zróżnicowanym zespole uczniów sprawdzają się różne stopnie trudności zadań i przydział różnych ról uczniom podczas pracy grupowej. W pracy na lekcji można wykorzystać metodę podpowiedzi – naprowadzanie uczniów na właściwe rozwiązanie poprzez odpowiednio sformułowane pytania. Podczas udzielania informacji zwrotnej dobrze jest doceniać sposób myślenia ucznia i podkreślać to, co było dobre. Uczeń często chwalony z większym zaangażowaniem będzie brał udział w zajęciach.

Dobrą praktyką jest informowanie, co będzie tematem kolejnej lekcji ze wskazaniem treści w podręczniku, z którymi uczeń będzie mógł się zapoznać już przed lekcją, co ułatwi mu ich zrozumienie na lekcji. W zróżnicowanym zespole znajdują się uczniowie, którzy chętnie zaprezentują opracowane przez siebie treści związane z tematem. Jest to dobry sposób na uzyskanie dodatkowej oceny. Praca uczniów na lekcji powinna być monitorowana ze szczególnym zwróceniem uwagi na sporządzanie notatek przez uczniów i zapisywanie zadanej pracy domowej; nauczyciel będzie miał pewność, że uczniowie mają potrzebne informacje w zeszycie.

¹⁸ Na podstawie: J. Pyżalski: *Kształtowanie pozytywnych relacji uczniów w edukacji włączającej*. W: *Edukacja włączająca w szkole i przedszkolu*, s. 218 – 226. https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf [Dostęp: 25.01.2024 r.].

¹⁹ Na podstawie: U. Skrzypczak: *Ocenianie kształtujące – ocenianie wspierające uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*. W: *Edukacja włączająca w szkole i przedszkolu...*, s. 228 – 234. https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf [Dostęp: 25.01.2024 r.].

Klucz do sukcesu edukacji włączającej

Kluczem do sukcesu jest dobra organizacja pracy szkoły, współpraca zespołowa nauczycieli, indywidualne podejście do uczniów, pozytywny klimat dla różnorodności (brak obaw, że obecność uczniów niepełnosprawnych przyczynia się do braku sukcesów u innych), odpowiedni program wychowawczo-profilaktyczny, wspólne dla wszystkich uczniów plany nauczania, metody, formy pracy i środki dydaktyczne adekwatne do zróżnicowanych potrzeb (te same treści przedstawiane na wielorakie sposoby), atmosfera zajęć sprzyjająca aktywności uczniów, zasady oceniania wspomagające uczniów w osiąganiu sukcesów, wzajemny szacunek, wsparcie pedagoga i innych specjalistów, pełna integracja uczniów podczas przedsięwzięć szkolnych (uroczystości, imprezy), doskonalenie metod i środków stosowanych w pracy ze

zróżnicowanym zespołem klasowym²⁰.

Edukacja włączająca jest odpowiedzią na potrzeby współczesnego społeczeństwa. W szkołach ogólnodostępnych jest coraz więcej dzieci z niepełnosprawnością, wymagających odpowiedniego wsparcia. Kształcenie tych uczniów nie może być traktowane jako odrębne zadanie realizowane przez pedagogów specjalnych. Niezbędna jest inkluzja społeczna rozumiana jako akceptacja różnorodności, wdrażana od najmłodszych lat w szkole.

Nauczyciele mogą liczyć na wsparcie poradni psychologiczno-pedagogicznych oraz Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW). Jedno z nich, którego liderem jest Dyrektor Zespołu Szkół Specjalnych nr 4 w Sosnowcu funkcjonuje od 2022 r. Jego zadaniem jest upowszechnianie idei edukacji włączającej oraz nowych rozwiązań w zakresie wspierania osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w przestrzeni szkolnictwa ogólnodostępnego.

Szkoła Podstawowa im. Stanisława Moniuszki w Łajskach²¹ stanowi przykład dobrej praktyki, gdyż z dobrym skutkiem edukacja włączająca jest tu realizowana od 2008 r. Dyrektor tej szkoły twierdzi, że *każde dziecko z niepełnosprawnością czy też wybitnie uzdolnione nie może być relegowane ze swojego naturalnego środowiska, ma prawo do korzystania z całego bogactwa relacji i emocji, które służą pełnemu uspołecznianiu. Jak dowodzą badania, wykorzystywanie metod edukacji włączającej poprawia efektywność nauczania. Dzieci kształcone w tym systemie osiągają lepsze wyniki i edukacja jest dla nich dużo przyjemniejszym procesem, ze względu na indywidualne podejście oraz nowatorskie sposoby przekazywania wiedzy. Każda ze szkół może to wyzwanie podjąć, a efekty tej pracy stają się pozytywne i rozwijające dla każdej ze stron.*²²

WARTO WIEDZIEĆ!

PROBLEMY ZDROWIA PSYCHICZNEGO DZIECI W EDUKACJI WŁĄCZAJĄCEJ: STRACH I LĘK

Nauczyciel zgodnie z prawem oświatowym naucza, wychowuje i opiekuje¹ się powierzonymi dziećmi, a także podejmuje działania profilaktyczne². Według A. Szołtyśka: *Profilaktyka edukacyjna jest to ogół zróżnicowanych działań zapobiegawczych, nakierowanych na uchwycenie przez nauczyciela-wychowawcę potencjalnych różnorodnych trudności młodego człowieka, mogących stać się przyczyną jego zaburzeń w rozwoju psychospołecznym oraz motorycznym, i podjęcie stosownych środków zaradczych celem ich usunięcia*³.

W edukacji włączającej w sposób szczególny nauczyciel powinien kłaść nacisk na rozpoznanie zachowań dziecka wskazujących na jego problemy zdrowotne. Jeżeli nauczyciel zaobserwuje takie objawy, jak: trudności w kontrolowaniu emocji, labilność emocjonalną, podwyższoną aktywność, zaburzenia koncentracji uwagi, niepokój, drażliwość, zły nastrój, zachowania agresywne, zachowania autoagresywne, zachowania kompulsywne, powtarzający się krzyk lub płacz, przyspieszone tętno i oddech, rozszerzone źrenice, pocenie się, mokre dłonie, chłodną i lepłą skórę ciała, suchość w ustach, rozstrój żołądka i biegunka, częste oddawanie moczu, hiperwentylację, uczucie braku oddechu, drżenie, bóle mięśni, zaburzenia pamięci, zmęczenie, to objawy te mogą świadczyć o aktywacji współczulnego układu nerwowego, czyli o tym, że

dziecko przeżywa stres (został uruchomiony fizjologiczny mechanizm reakcji stresu). Towarzyszy mu lub wyzwała go m.in. strach i lęk – jest to reakcja *uciekaj lub walcz*. Dzieci w edukacji włączającej boją się m.in.: hałasu, starszych uczniów, obcych osób, braku akceptacji, nowych sytuacji, agresji ze strony silniejszych uczniów, niezrozumienia, ciemności, zwierząt, itp.

Jak dziecku pomóc? Należy rozpoznać przyczyny wywołujące reakcję stresową, czyli rozpoznać stresor, następnie tak pracować z zespołem klasowym, żeby stresor na dziecko nie zadziałał. Jeżeli dziecko przejawia ww. objawy, należy je uspokoić a następnie zracjonalizować jego strach i lęk⁴.

RODN „WOM” w Katowicach zaprasza na szkolenie:

Dziecięcy stres: przyjaciel czy wróg?

Szczegóły: Marianna Kłyk, tel.: 32 258 13 97
e-mail: mk@womkat.edu.pl

Marianna Kłyk (RODN „WOM” w Katowicach)

1 Ustawa z dnia 26 stycznia 1982 r. *Karta Nauczyciela*, art. 6.

2 Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2015 r. *w sprawie zakresu i form przeprowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii*.

3 A. E. Szołtysek: *Filozofia wychowania. Kształtowanie osobowości*. Impuls, Kraków 2020, „Inspiracje”. Pismo Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli, nr 3-4 (106 – 107), s. 17 – 18, Kielce 2014.

4 Por. Ranschburg J.: *Lęk, gniew, agresja*. WSiP, Warszawa 1993.; Jarosz M.: *Psychologia lekarska*. PZWL, Warszawa 1983.; C.M. Pittman, E.M. Karle: *Zalękniony mózg. Jak dzięki sile neuronki pokonać zaburzenia lękowe, ataki paniki i zamartwianie się*. Wyd. UJ, Kraków 2018.

20 Na podstawie: *Edukacja włączająca w przedszkolu i w szkole...* https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2021/02/18/2tdjxg/edukacja-online.pdf [Dostęp: 15.12.2022 r.].

21 Gmina Wieliszew, woj. mazowieckie

22 *Edukacja włączająca w naszej szkole*. <https://splajski.edupage.org/text9/> [Dostęp: 15.01.2024 r.], także: M. Tarwacki: *Edukacja włączająca w praktyce*. „Inspiracje”. Pismo Świętokrzyskiego Centrum Doskonalenia Nauczycieli, nr 3-4 (106 – 107), s. 17 – 18, Kielce 2014.

Integracja sensoryczna w przedszkolu

Część II¹

————— *Dominika Dąbek, Dorota Koziół-Żurawska* —————

Dominika Dąbek – nauczycielka wychowania przedszkolnego w Miejskim Przedszkolu nr 93 w Katowicach;

Dorota Koziół-Żurawska – doradczyni metodyczna wychowania przedszkolnego w RODN „WOM” w Katowicach, nauczycielka wychowania przedszkolnego w Miejskim Przedszkolu nr 93 w Katowicach, specjalistka terapii pedagogicznej i wczesnego wspomagania rozwoju dziecka

➤ Do zadań przedszkola, zgodnie z podstawą programową, należy między innymi wspieranie aktywności dziecka podnoszącej poziom integracji sensorycznej i umiejętności korzystania z rozwijających się procesów poznawczych. Zadania te powinny być realizowane w trakcie całego pobytu dziecka w przedszkolu, podczas zajęć zorganizowanych, zabaw i wspierania rozwoju w ramach pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Ważne, aby zajęcia przeplatały się w sposób naturalny z czasem zabaw i zajęć dydaktycznych oraz żeby nadmiernie nie obciążały dziecka. Podczas planowania pracy nauczyciel powinien tak dobrać metody i formy, aby móc prowadzić codziennie

ćwiczenia z różnych obszarów. W realizacji zajęć wspierających integrację sensoryczną możemy wykorzystać nie tylko przedmioty z sklepowych półek, lecz również samemu tworzyć pomoce, jak choćby ścieżki czy książki sensoryczne, masy i farby, wykorzystać np. korale z damskiej biżuterii, resztki bezpiecznych materiałów budowlanych.

Zabawy w ramach integracji sensorycznej

➔ **Ćwiczenia ogólnorozwojowe**
Ćwiczenia, które angażują różne partie ciała jednocześnie, m.in.: mięśnie brzucha, klatki piersiowej, grzbietu, dolnych i górnych kończyn.

1. Skłony przy wyprostowanych nogach na ukos, prawa ręka, lewa noga i odwrotnie.
2. Leżenie na plecach, nogi w górze pod kątem 90 stopni, utrzymanie przez 10 s; można dodać podnoszenie pluszaka stopami i utrzymywanie go w górze 10 s.
3. Pozycja do pompki, ciało w linii prostej, stworzenie mostu.
4. Wstawanie z leżenia na plecach bez pomocy rąk.
5. Leżenie na brzuchu – czoło dotyka maty, ręce wyprostowane leżą wzdłuż głowy, dziecko trzyma przedmiot, np. butelki z wodą, w dłoniach i podnosi ręce, utrzymuje je w górze przez 5 – 10 s.

¹ Część I artykułu ukazała się w „Forum Nauczycieli” 3(90)2023.

6. Marsz na paluszkach, marsz na piętach.
7. Podskoki z przedmiotem między kolanami, np. kocem, piłką.
8. Bicie brawa stopami w pozycji siedzącej.

➤ Ćwiczenia rozwijające motorykę dużą

1. Kręcenie tzw. bączków – dziecko siedzi na podłodze, podciąga kolana pod brzoń i odpychając się rękoma, kręci się raz w jedną, raz w drugą stronę.
2. Czołganie się.
3. Czołganie się na kocu, zbieranie różnych przedmiotów.
4. Przeskakiwanie przez różnego rodzaju przeszkody.
5. Turlanie się po podłodze.
6. Przerzucanie piłki, woreczka lub innego, bezpiecznego, przedmiotu, z ręki do ręki.
7. Zabawy ruchowe z wykorzystaniem pozycji *jaskółka*, *bocian*.
8. Chodzenie po i wzdłuż linii.

➤ Ćwiczenia rozwijające motorykę małą

1. Darcie kartki, gazety.
2. Nawlekanie koralików na sznurek.
3. Przewlekanie sznurka przez dziurki.
4. Chwytywanie szczypcami pomponów i segregowanie ich według kolorów.
5. Układanie jak najwyższej wieży z drewnianych klocków.
6. Lepienie węża z ciastoliny.
7. Tworzenie kulek z gazety, rzucanie nimi do celu.
8. Zabawy paluszkowe.
9. Zabawy z wykorzystaniem składników spożywczych np. fasoli, kaszy, grochu, mąki, kokosu, ryżu. Materiały wsypane są do miski, a dziecko może je dowolnie przesypywać. Można ukryć w misce małe elementy, np. niewielkie pionki czy zabawki, a zadaniem dziecka będzie je znaleźć.
10. Wyciskanie z gąbki wody ciepłej oraz zimnej.
11. Zabawy z wykorzystaniem śrubek i nakrętek (zabawa wspiera również percepcję wzrokową).

12. Pudło sensoryczne – pudełko wypełnione rzeczami codziennego użytku, zróżnicowanymi pod względem dotyku, struktury, faktury i koloru, np. szczotki, gąbki, chustki z różnorodnych materiałów, piłeczki o różnych fakturach.

➤ Ćwiczenia rozwijające układ dotykowy

1. Zabawy z masami plastycznymi różnego typu.
2. Dotykanie różnych powierzchni – można przygotować mały segregator i wpinać do niego materiały o różnej fakturze.
3. Ścieżki sensoryczne – kawałki materiałów przyklejone na kartonie, lub materiał sypki – kasztany, szyszki, piasek, kasza manna, kamienie typu otoczaki – umieszczony w pudełkach po butach lub plastikowych pojemnikach.
4. Malowanie rękami – warto samemu przygotować kolorowe farby lub korzystać z bezpiecznych farb dla dzieci. Do malowania można wykorzystać kartki o dużej powierzchni, szary papier, podkładki śniadaniowe wielokrotnego użytku.
5. Pisanie palcem po piasku lub kaszy mannej.
6. *Czego dotknąłeś?* – rozpoznawanie przedmiotów wyłącznie za pomocą dotyku.

7. Lokalizowanie bodźca dotykowego.
8. Dobieranie w pary, bez użycia wzroku, np. figur geometrycznych; dla starszych dzieci figur o nieregularnym kształcie.
9. Rozpoznawanie kształtów rysowanych sobie wzajemnie palcami na plecach.
10. Zabawy z wykorzystaniem szczotek, materiałów i piłek o różnej fakturze – masowanie, delikatne szczotkowanie, głośkanie.
11. Jedzenie, codzienna pielęgnacja.

➤ Ćwiczenia rozwijające układ proprioceptywny

1. Wykorzystanie ciężkich przedmiotów znajdujących się w sali – przepychanie, noszenie, toczenie, ciągnięcie.
2. Czworakowanie.
3. Zabawy ruchowe wykorzystujące chodzenie tyłem.
4. Odpychanie się od ściany z wykorzystaniem rąk i nóg.
5. Wykorzystanie *kołdry obciążeniowej* w chwilach, kiedy dziecko potrzebuje dodatkowej stymulacji.
6. Podskoki obunóż w różnych kierunkach – np. nauka gry w *gumę* lub skakanie na skakance.
7. Wykorzystanie gumy i taśmy rehabilitacyjnej.
8. Dotykanie różnych części ciała i podawanie ich nazwy.

9. Poruszanie się zgodnie z poleceniami. 10. <i>Lusterko</i> – naśladowanie ruchów drugiej osoby. 11. Systematyczne sesje ruchowe z wykorzystaniem Metody Ruchu Rozwijającego W. Sherborne.	2. Rozróżnianie i naśladowanie odgłosów zwierząt. 3. Rozpoznawanie osób po głosie. 4. Układanie i rozpoznawanie kolejności dźwięków. 5. Odtwarzanie układem przestrzennym rytmu ilustrowanego.	2. Przerzucanie przedmiotu z ręki do ręki. 3. Śledzenie światła latarki.
- ***
➤ Ćwiczenia rozwijające układ słuchowy 1. Rozróżnianie różnego rodzaju odgłosów i dźwięków z otoczenia.	➤ Ćwiczenia rozwijające zmysł wzroku 1. Śledzenie wzrokiem różnych poruszających się przedmiotów, np. piłki.

Przygotowując wszystkie masy plastyczne i farby należy pamiętać, aby używać naturalnych produktów barwiących. Trzeba zwrócić uwagę na alergie na określone produkty u dzieci. Poniżej kilka sprawdzonych przepisów.

Masa typu ciastolina

- 2 szklanki mąki,
- 1 szklanka soli,
- 2 płaskie łyżki proszku do pieczenia,
- 2 łyżki oleju, 1 szklanka wrzątku,
- do zabarwienia – naturalny barwnik spożywczy.

Mieszamy wszystkie składniki suche i olej, na końcu dodajemy wrzątek. Ugniatamy na początku łyżką, a gdy się schłodzi – dłońmi. Na końcu dodajemy po rozdzieleniu masy barwniki spożywcze.

Zamiennik piasku

- 4 szklanki mąki,
- 1 szklanka oleju jadalnego,

- do zabarwienia – naturalny barwnik spożywczy lub starta kreda.
- Wszystko wymieszać w dużym pojemniku.

Piankowa masa plastyczna

- 1 kg mąki ziemniaczanej,
- jedno opakowanie pianki do golenia,
- odrobina płynu do mycia naczyń.

Wszystko wymieszać w dużym pojemniku. Sam proces łączenia produktów jest bardzo stymulujący dla dziecięcych rąk i nosów.

Naturalne farby

- 100 ml wody,
- 4 łyżki mąki,

- naturalny barwnik spożywczy.
- Barwnik rozpuszczamy w wodzie, dodajemy mąkę, mieszamy na gładką masę. Farbki można przechowywać do 2 tygodni w lodówce w szczelnie zamkniętych słoiczkach.

Malowanie składnikami naturalnymi

- kawa rozpuszczalna, dosyć mocna,
- zmiksowany szpinak, buraki, jagody, marchew,
- przyprawy zmieszane z odrobiną wody – kurkuma, curry.

WARTO WIEDZIEĆ!

OPIEKA GABINETOWA W ZAKRESIE ZABURZEŃ INTEGRACJI SENSOMOTORYCZNEJ (SI)

Wskazania do przeprowadzenia konsultacji przez specjalistę dotyczą wszystkich dzieci, których rodzice podejrzewają deficyty przetwarzania sensorycznego. Zjawisko to może mieć złożoną genezę. Specjalista jest w stanie ocenić zarówno ogólny poziom funkcjonowania sensorycznego dziecka, jak i proces rozwoju SI na tle zgłaszanego problemu. Efektem konsultacji jest informacja zwrotna opatrzona zaleceniami i planem dalszego postępowania. Pełna diagnoza dojrzałości procesów sensorycznych obejmuje co najmniej dwa spotkania, podczas których dąży się do uzyskania kompleksowego obrazu niezbędnego do podjęcia terapii.

Częstą praktyką jest stosowanie badań przesiewowych wybranego zakresu sensorycznego. Terapeuta stopniowo ocenia wówczas wskazane obszary.

Zalecenia do terapii SI obejmują zaburzenia w zakresie: dotyku, równowagi, węchu, smaku, zachowania, dotyku i czucia głębokiego w każdym wieku, począwszy od małych dzieci między 0 - 3 rokiem życia. Obserwując dziecko, nie należy poszukiwać wszystkich niepokojących symptomów, raczej zwrócić uwagę na napotykaną trudności. Pozwala to wypracować formę wspomagania już na wczesnym etapie. Podejście takie daje relatywnie szybsze efekty terapeutyczne, aniżeli gromadzone dowody rozłożone w czasie. Założeniem skuteczności działań zawsze jest współpraca z rodzicem i wydanie dyspozycji do pracy w domu.

Pamiętajmy, że integracja sensomotoryczna wykorzystuje aktywność własną dziecka, podejmującego działania w spontaniczny sposób również poza gabinetem. Tylko tak rozszerzone ćwiczenia pozwalają na postawienie tzw. rediagnozy przeprowadzanej zwykle po upływie roku terapii.

Terapia SI stosowana jest u dzieci, u których występuje:

- opóźnienie rozwoju psychoruchowego,
- zaburzenia nad i podwrażliwości,
- lęk przed upadkiem i wysokością,
- obniżone zainteresowanie aktywnością ruchową (niechęć do karuzeli czy huśtawek),
- zaburzenia rozwoju mowy,
- zaburzenia czynności samoobsługowych,
- specyficzne trudności rozwojowe (dysleksja, dysgrafia, dyskalkulia...),
- niedowidzenie, niedosłyszenie,
- mózgowie porażenie dziecięce,
- ADHD,
- autyzm i jego spektrum,
- Zespół Downa, Retta, Williama, Turnera.

Hanna Dąbrowska (RODN „WOM” w Katowicach)

Pomysły na pełne emocji lekcje powtórzeniowe

(nie tylko z historii)

————— *Katarzyna Myśliwy* —————

Nauczycielka historii, historii i teraźniejszości i edukacji dla bezpieczeństwa w Publicznym Liceum Ogólnokształcącym Zgromadzenia Sióstr Augustianek im. św. Rity w Krakowie

➤ Każdy dział historii zawiera w sobie mnóstwo faktów koniecznych do zapamiętania przez uczniów. Daty, postacie, pojęcia, przyczyny i skutki wydarzeń historycznych, często swoim nagromadzeniem mogą przytłaczać, kiedy nadchodzi czas na ich powtórzenie i uporządkowanie przed zbliżającym się sprawdzianem wiadomości. Moi uczniowie z niecierpliwością czekają jednak na ten moment, bo lekcje powtórzeniowe z historii są ich ulubionymi. Dzieje się tak, dlatego że są wypełnione zabawą, rywalizacją i wieloma pozytywnymi emocjami, przez których przeżywanie uczniowie bardzo wiele zapamiętują. Co ciekawe, najdłużej w pamięci pozostają im odpowiedzi na te pytania, na które nie znali odpowiedzi w trakcie naszych rozgrywek, ucząc się na swoich błędach. Skoro możliwe jest połączenie przyjemnego z pożytecznym, to dlaczego nie spróbować? W tym

artykule przedstawię metody, które stosuję z powodzeniem na moich lekcjach powtórzeniowych i postaram się do nich zachęcić.

Teleturnieje

Wielu z nas, oglądając w telewizji zmagania uczestników różnych teleturniejów, zastanawiało się z pewnością, jakby to było znaleźć się na ich miejscu. Czy pytania, na które z łatwością odpowiadamy z pozycji kanapy, byłyby dla nas równie proste w obecności publiczności i kamer? Jak daleko byśmy zaszli w rankingu zmagania? Jak radzilibyśmy sobie ze stresem? Namiastkę tej teleturniejowej rzeczywistości i emocji z nią związanych jesteśmy w stanie wykreować dla naszych uczniów na lekcjach powtórzeniowych. A co z nagrodami? Dobra zabawa, podczas której zdobywa i pogłębia się wiedzę jest największą

nagrodą, ale można dodatkowo ustalić z uczniami, w jaki sposób uhonorowani zostaną Ci, którzy okażą się zwycięzcami w danej grze. Może to być na przykład dodatkowa ocena.

Inspiracją do udoskonalenia moich lekcji powtórzeniowych był dla mnie teleturniej *Postaw na milion*. Wielokrotnie modyfikowałam jego zasady, aby ostatecznie na stałe pozostać przy wariacie, gdzie klasę losowo dzielę na grupy, które mają minutę, by naradzić się i udzielić odpowiedzi. Zaletą takiego rozwiązania jest to, że cała klasa w jednym czasie jest zaangażowana w grę, a równocześnie osoby nieśmiałe nie są tak narażone na stres, jak w rozgrywkach, gdy odpowiadają samodzielnie na forum klasy. Jest to również okazja, by uczniowie ćwiczyli umiejętności współpracy w grupie i negocjacji. Każda drużyna (najlepiej trzy- lub czteroosobowa) rozpoczyna rozgrywkę *Postaw na*

historię z dwoma tysiącami punktów. Musi zmierzyć się z ośmioma pytaniami, które kolejno wyświetlam jako slajdy prezentacji za pomocą rzutnika. Pytania od 1 do 4 mają cztery warianty odpowiedzi. Uczniowie mogą postawić wszystkie punkty na jedną odpowiedź, albo podzielić je na maksymalnie trzy z czterech odpowiedzi. Najmniejszą jednostką punktową, której już nie mogą dzielić, jest 50. Odpowiedzi uczniowie zapisują na kolorowych karteczkach (każda grupa ma inny kolor), które oddają mi przed upływem minuty. Po każdym pytaniu zapisuję na tablicy, ile punktów pozostało danej drużynie na dalszą grę. Zwycięzcami zostaną ci, którzy zachowają ich najwięcej. W pytaniach od 5 do 7 są już tylko trzy warianty odpowiedzi, a w 8 – dwie, przy czym pozwalam, by uczniowie w tym ostatnim pytaniu mogli rozdzielić swoje punkty na obie odpowiedzi. Uważam bowiem, że jest to frustrujące, gdy dotarło się już tak daleko, a na ostatnim pytaniu można wszystko stracić. Ja przygotowuję zawsze dwie rozgrywki po 8 pytań. Gdy skończy się pierwsza z nich, zapisuję, ile punktów zdobyła zwycięska drużyna (czasem jest ich więcej niż jedna) i rozpoczynam kolejną, gdzie wszystkie grupy znów mają po 2000 punktów. Finalnie, nagrody otrzymują uczniowie, którzy po obu rozgrywkach zachowali ich najwięcej. Korzyścią z takiego rozwiązania jest to, że grupa, która szybko odpadła w pierwszej rozgrywce, dostaje kolejną szansę. Widząc, ile punktów zachowały po pierwszej rundzie zwycięskie grupy, pozostałe muszą obmyślić strategię, jak obstawiać, aby mieć wciąż szansę na nagrodę. Dla niektórych z nich oznacza to często rezygnację z asekuracyjnego dzielenia punktów na kilka odpowiedzi.

Kolejnym teleturniejem, którego zasady można wykorzystać na potrzeby lekcji powtórzeniowej, jest *Va banque*. To gra, w której zawodnicy muszą zmierzyć się z sześcioma kategoriami tematycz-

nymi, z których każda składa się z pięciu haseł o różnej wartości punktowej (100, 200, 300, 400, 500). Odpowiedzi udziela się w formie pytającej, np. gdy hasło z kategorii *Żony władców* brzmi: *Czeska żona Mieszka I, prawidłowo sformułowane pytanie to m.in.: Czyją żoną była Dobrawa?; Z jakiego kraju pochodziła Dobrawa? lub Kim była Dobrawa?*. Na potrzeby lekcji, tak jak w przypadku *Postaw na milion* zmodyfikowałam nieco zasady gry. Moi uczniowie są podzieleni na grupy i po trwającej minutę naradzie, lider grupy przedstawia sformułowane do hasła pytanie. Nie odejmuję punktów za błędne odpowiedzi. Nie stosuję też pytań premii ani finałowego pytania. O zwycięstwie rozstrzyga suma zdobytych punktów. Czasem pozwalam uczniom na skorzystanie z kół ratunkowych, ale oczywiście o takiej możliwości muszą być poinformowani przed rozpoczęciem gry. Taki kołem może być np. jednorazowe zajrzenie do notatek w ciągu dodatkowych 30 sekund. Aby przygotować tabelę z kategoriami i hasłami mojego historycznego *Va banque*, wykorzystuję dodatek do arkusza kalkulacyjnego Google o nazwie *Flippity*. Oferuje on bardzo wiele ciekawych zadań i zabaw dydaktycznych.

Zdjęcie poniżej to przygotowana przeze mnie w tym arkuszu¹ tablica z hasłami do gry *Va banque* z działu *Polska pierwszych Piastów*. Po kliknięciu na odpowiednie okienko, wyświetla się hasło.

Gry karciane i planszowe

Od dawna planszówki przeżywają swój renesans. Wiele wydawnictw przygotowuje gry edukacyjne, które można wykorzystywać na lekcjach. Nie zawsze znajdziemy jednak grę o tematyce, którą chcemy powtórzyć z uczniami. W takiej sytuacji musimy polegać na kreatywności swojej i uczniów.

Jedną z gier, w którą grają na lekcjach powtórzeniowych moi uczniowie, jest historyczne *Memory*. Niezbędnym elementem są w niej karty. Przygotowuję je w Wordzie w formie tabeli, do której wpisuję najważniejsze postacie i pojęcia (w jednej kolumnie imiona i nazwiska postaci oraz pojęcia, a w drugiej opisy i definicje). Ważne by komórki w tabeli były jednakowej wielkości, aby karty nie różniły się między sobą. Następnie drukuję tabelę (w liczbie odpowiadającej liczbie grup, na które będzie podzielona klasa) i wycinam karty w liczbie około 100 – 120. Uczniowie siadają w wylosowanych grupach. Pomieszczone karty leżą przed nimi. Na początek losują po pięć kart i tyle mają mieć ich maksymalnie w ręce. Następnie pięć kart spośród leżących na środku zostaje odkryte.

Rozgrywkę rozpoczyna np. najmłodszy z danej grupy, a następnie osoba siedząca po jego prawej itd. Uczeń w swojej kolejce ma kilka wariantów ruchu:

- 1) Odczytać, jaką parę skompletować, odłożyć ją sobie na bok i dobrać dwie

	Zony władców	Pradzieje ziem polskich	Władcy Niemiec	Polskie grody	Przydomki	Święci
Team 1 0	100	100	100	100	100	100
Team 2 0	200	200	200	200	200	200
Team 3 0	300	300	300	300	300	300
Team 4 0	400	400	400	400	400	400
Team 5 0	500	500	500	500	500	500

¹ ? Źródło: <https://www.flippity.net/qs.php?k=1Ug9mfUhAqjW07JKF2eqTi66aKuL7Gn8j7H79bconwUE>.

dotatkowe karty (ma mieć ich pięć) spośród zakrytych lub pięciu odkrytych (gdy zabierze odkryte karty, należy uzupełnić je ze stosu kart zakrytych),

- 2) odłożyć jedną ze swoich kart na stos kart zakrytych (warto zapamiętać, gdzie!) i wymienić ją na inną spośród nich lub jedną z pięciu odkrytych,
- 3) dokonać zamiany karty z jednym z graczy.

Zwycięzcą zostaje ten, kto na koniec gry będzie miał największą liczbę par. Uczniowie podczas gry nie tylko ćwiczą pamięć, utrwalają wiedzę historyczną, ale też doskonalą się w sztuce negocjacji, gdy próbują dokonać korzystnej zamiany kart. Nierzadko jest to złożona transakcja wielostronna typu: gracz pierwszy proponuje graczowi drugiemu zamianę, oferując mu kartę, do której gracz drugi nie ma pary, ale może w swoim ruchu wymienić ją na inną z graczem trzecim, i w ten sposób każdy z nich stworzy pary. Przedsiębiorczość uczniów w tej grze nie jeden raz mnie zaskoczyła.

Przygotowanie gier planszowych można pozostawić samym uczniom. W takim wariantcie najlepiej wygospodarować na to dwie godziny lekcyjne. Jedną na przygotowanie gier, a drugą na ich rozegranie. Klasę należy podzielić na grupy i każdej zlecić opracowanie danej partii materiału do powtórzenia w formie gry, za której przygotowanie zostaną ocenieni. Należy przedstawić, jakie będą kryteria oceny: wartość edukacyjna, mechanika gry, estetyka wykonania, kreatywność itp. Trzeba również ustalić, ile maksymalnie może trwać rozgrywka – np. 10 – 15 minut. Przygotowując karty i plansze do danego zagadnienia uczniowie bardzo efektywnie utrwalają swoją wiedzę.

Warto polecić uczniom, by sami zagrali w swoją grę i wychwycili w ten sposób ewentualne niedociągnięcia, czy niejasności w zasadach. Nauczyciel ma za zadanie monitorować ich pracę. Pozostawione w szkole po pierwszej lekcji gry, warto dołącznie sprawdzić. Na kolejnych zajęciach uczniowie mogą wymienić się między sobą przygotowanymi przez poszczególne grupy grami, co stanowi kolejną okazję do powtórzenia wiadomości poprzez zabawę.

Przedstawiłam tylko kilka przykładów wykorzystania zasad z teleturniejów oraz gier planszowych i karcianych na lekcjach powtórzeniowych z historii. Mogę polecić również gry typu *Czółko i Tabu*, które świetnie nadają się do odgadywania postaci historycznych i pojęć. Warto jednak przede wszystkim porozmawiać z uczniami, w co lubią grać i wspólnie zastanowić się, jak wykorzystać to na lekcjach. Wybór gier jest taki szeroki, że mogą one stanowić dla nas niekończące się źródło inspiracji. Z całą pewnością korzyści z zastosowania powyższych metod, takie jak: nauka przez zabawę i przeżywanie, mocne zaangażowanie się uczniów, pobudzanie ich do kreatywności, umiejętności współpracy, przekonają każdego nauczyciela, który spróbuje wdrożyć je na swoich lekcjach. Przygotowanie gier może dla nauczyciela okazać się dość czasochłonne, ale jest to dobra inwestycja. Raz przygotowaną grę możemy wykorzystywać przez długie lata naszej pracy. Nie bójmy się również powierzać ich wykonanie uczniom, których wyobraźnia i kreatywność nie mają granic.

WARTO WIEDZIEĆ!

A MOŻE ZADANIE EDUKACYJNE?

Poziom osiągnięć uczniów warunkują zadania, jakie im przydzielamy. To zadania właśnie determinują celowość i efektywność nauki szkolnej. To one zamieniają wiedzę teoretyczną w praktykę i umiejętności. To one powinny być integralną częścią zając szkolnych.

Nie wystarczy jednak poznać tzw. czasowniki operacyjne i poziomy taksonomiczne poleceń, aby mieć gwarancję, że nasze zadania będą dobre i pomogą uczniom zrozumieć realizowane treści programowe. Ważna jest świadomość tego, w jakim celu konstruujemy dane zadanie, czego ma ono naszego ucznia nauczyć i czy spełnia ono określoną funkcję.

Jeżeli zatem poziom opanowania treści podstawy programowej jest badany zadaniami egzaminacyjnymi (bo jest to celem egzaminu!), a wspomniana podstawa jest realizowana w szkole i jest to statutowym zadaniem szkoły, to dlaczego nie korzystać z zadań o sprawdzonej wartości?

Tzw. trójkąt Elmore'a jest punktem wyjścia do dyskusji nie tylko o dobrym planowaniu zajęć, pracy z programem nauczania w kontekście podstawy lub diagnozy klasy (uczniów), ale także strategii dobrego uczenia się i dowodów na uczenie się. Jakość zadania edukacyjnego ma jego zdaniem – bezpośredni wpływ na efekt. Richard Elmore opisuje zadanie edukacyjne jako zaplanowane działanie lekcyjne, wynikające bezpośrednio z relacji: ucznia, nauczyciela oraz treści. Wskazuje, że przygotowując zadanie edukacyjne należy brać pod uwagę:¹

- **relację uczeń – treści** (np. co już umie każdy z moich uczniów, z

jaką wiedzę przychodzi na lekcję, jakie ma trudności związane z zagadnieniami, których uczył się wcześniej);

- **relację nauczyciel – treści** (np. czego muszę nauczyć moich uczniów, które treści podstawy programowej są kluczowe, stanowią bowiem fundament dla innych, jaka jest najlepsza kolejność wprowadzania pojęć);
- **relację nauczyciel – uczeń** (np. co ostatnio pomogło mojemu uczniowi w pracy na lekcji, jaka informacja, którą otrzymał ode mnie, pozwoliła mu poprawić pojawiające się błędy).

Ten układ wzajemnych zależności nazywany jest przez Elmore'a rdzeniem nauczania.

Zdaniem Elmore'a poprawa uczenia się uczniów wynika wyłącznie z poprawy rdzenia nauczania, a więc właśnie z poprawy i adekwatności zadania edukacyjnego.

Adekwatne – z punktu widzenia edukacji szkolnej i egzaminów zewnętrznych – zadanie edukacyjne nie tylko wzbogaci i uatrakcyjni zajęcia, ale właściwie dobrane, będzie prowadziło do sukcesu ucznia i nauczyciela.

Baza arkuszy CKE, czyli – bez wątpienia – rzetelnych i trafnych, standaryzowanych zadań (egzamin ósmoklasisty, dawny egzamin gimnazjalny, matura) może pomóc w prowadzeniu zajęć szkolnych. Korzystajmy więc z tego, do czego wszyscy mamy dostęp.

dr Ewa Chorąży (RODN „WOM” w Katowicach)

¹ E.A. City, R.F. Elmore, S.E. Fiarman, L. Teitel: *Instructional Rounds in Education*. Harvard Education Press, Cambridge, Massachusetts 2010. Omówienie publikacji: *Przywództwo i zarządzanie w oświacie – system kształcenia i doskonalenia dyrektorów szkół / placówek*. (Moduł 1.6 Zał. 1). UJ, Kraków 2015, s. 17.

Mały Ratowniczek

Scenariusz zajęć dla dzieci w wieku 7 – 9 lat

— Aleksandra Felis-Gajtkowska —

Nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej Korczakowskiej Szkoły Marzeń w Katowicach

➤ Cel ogólny:

- opanowanie umiejętności skutecznego wezwania pomocy i podejmowania wstępnych czynności ratujących życie.

➤ Cele szczegółowe

Dziecko:

- potrafi współpracować w zespole i układa puzzle,
- zna numer alarmowy 112,
- poprawnie reaguje na umówiony sygnał,
- zna pozycję bezpieczną ustaloną.

Materiały: laptop, puzzle z obrazkami: pogotowia, policji, straży pożarnej, kask rowerowy, kamizelka odblaskowa, zabawkowy telefon komórkowy, tekst scenki pt.: *Nie boimy się ratować*¹.

Metody: podająca, praktyczna.

Formy: zespołowa.

➤ Przebieg:

1. Zabawa dydaktyczna pt.: *Ułóż puzzle*. Dzielimy dzieci na grupy 3-osobowe. Każda grupa dzieci otrzymuje puzzle z obrazkami: pogotowia, policji, straży

pożarnej. Puzzle należy ułożyć i powiedzieć, co przedstawiają oraz w jaki sposób dana służba oraz osoba pomaga ludziom.

Zadanie kończy się pytaniami:

- Czy my też możemy pomóc uratować komuś życie?
 - W jaki sposób możemy uratować komuś życie?
- Oglądanie filmu pt.: Numer alarmowy 112 i pierwsza pomoc – zrealizowanego przez Wojewódzką Stację Sanitarно-Epidemiologiczną w Białymstoku².
 - Zabawa muzyczno-ruchowa pt.: *Idziesz – stój!*

Nauczycielka gra na tamburynie, dzieci maszerują w rytm muzyki. Gdy tamburyno zamilknie, każde dziecko staje i nie rusza się.

4. Nauka pozycji bocznej.

Dzieci dobierają się w pary i uczą się pozycji bocznej³.

5. Zabawa dramą pt.: *Nie boimy się ratować*.

Dzielimy dzieci na zespoły 3-osobowe.

Nauczycielka czyta dzieciom krótkie opowiadanie. Każda grupa ma za zadanie przedstawić tę scenkę pozostałym przedszkolakom. Nauczycielka pełni funkcję narratora, a dzieci uczestników scenki.

Pewnego dnia Jaś i Kasia wybrali się na spacer. Nagle usłyszeli huk, więc pobiegli w tamtym kierunku.

(Na scenie leży chłopiec w kamizelce odblaskowej i kasku rowerowym).

Zobaczyli chłopca leżącego na chodniku. Pierwsza podbiegła Kasia, sprawdziła czy chłopiec oddycha. Całe szczęście oddychał.

– *Jasiu masz telefon?*

– *Mam, a co mam zrobić?*

– *Zadzwoń pod numer 112, przedstaw się, powiedz gdzie jesteś i co się stało. Ja ułożę go w pozycji bezpiecznej.*

(Dziewczynka układa poszkodowanego chłopca w pozycji bezpiecznej)

– *Słyszę sygnał pogotowia, całe szczęście już jadą!*

6. Wręczenie dzieciom dyplomów Małego Ratownicza przygotowanych przez nauczyciela.

¹ Scenariusz scenki opracowała autorka artykułu.

² https://www.youtube.com/watch?v=17DXQSW3wmU&t=47s&ab_channel=Wojew%C3%B3dzkaStacjaSanitarно-EpidemiologicznawBia%C5%82ymstoku

³ Przydatne materiały: <https://bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wp-content/uploads/2015/09/ksika-dla-nauczyciela-ratujemy-i-uczymy-ratowa.pdf> s. 16 – 17.